3
C
15

24 nov. 1964

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK

Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1962-1963

Deel 4
Sportbeoefening, zomer 1963

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK
BIBLIOTHEEK

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N.V.
ZEIST, 1964

3
C
15

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK

Vrije-tijdsbesteding in Nederland 1962-1963

Deel 4

Sportbeoefening, zomer 1963

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK
BIBLIOTHEEK

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N.V.
ZEIST, 1964

VERKLARING DER TEKENS

. = gegevens ontbreken
* = voorlopig cijfer
x = geheim
– = nul
0 (0,0) = het getal is minder dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank) = een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
1962-1963 = 1962 tot en met 1963
1962/1963 = het gemiddelde over de jaren 1962 en 1963
1962/'63 = oogstjaar, boekjaar, schooljaar, enz. beginnend in 1962 en eindigend in 1963

N.B. Door afrondingen kan het voorkomen, dat totaalcijfers niet geheel overeenstemmen met de som der onderscheidene posten.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Het herdrukken van de inhoud van deze publikatie is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging van de Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek.
Het gebruiken van de inhoud van deze publikatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Verkrijgbaar bij Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zinzendorflaan 3, Zeist (postrekening no.57071) en de boekhandel.

Prijs: *f* 3,60. Bestelnummer: G 13/1962-1963-4.

VOORBERICHT

Deze publikatie maakt deel uit van de reeks, die gewijd is aan de twee vrije-tijdsbestedingsonderzoekingen, welke resp. in de herfst van 1962 en de zomer van 1963 zijn gehouden. In deze onderzoekingen werden verschillende onderwerpen van vrije-tijdsbesteding aan de orde gesteld, alle betrekking hebbend op de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder. Over twee van deze onderwerpen - enkele vormen van amusement en televisie en radio - zijn onlangs reeds publikaties verschenen. Over verscheidene andere elementen van vrije-tijdsbesteding, zoals avond- en weekendbesteding, openluchtrecreatie, verenigingsleven, zal nog worden gerapporteerd. De onderhavige publikatie heeft betrekking op de sportbeoefening van de Nederlandse bevolking in de zomer van 1963.

Een woord van dank richt ik tot de Nederlandse Stichting voor Statistiek, die aan de opzet van het onderzoek heeft meegewerkt, het enquêtewerk heeft verricht en waarmee tijdens de verschillende bewerkingsfasen een veelvuldig en prettig contact werd onderhouden.

De Directeur-Generaal
van de Statistiek,

Ph. J. Idenburg

(Prof.Dr.Ph.J.IDENBURG)

's-Gravenhage, september 1964

INHOUD

Blz.

VOORBERICHT 3

HOOFDSTUK I. INLEIDING
A. Onderwerp van de publikatie 5
B. Uitvoering van het onderzoek 5
1. De representativiteit van de steekproef 5
2. Verzameling van de gegevens 5
3. De betrouwbaarheid van de uitkomsten 6
C. Gekozen indelingen 6
1. Levensfase (leeftijd gecombineerd met schoolbezoek en burgerlijke staat) 6
2. Sociaal milieu 6
3. Onderwijsniveau 8
4. Kerkelijke gezindte (gecombineerd met kersheid) 8
5. Televisiebezit 8
6. Verenigingsverband 8
D. Inhoud van de publikatie 8

HOOFDSTUK II. DE SPORTBEOEFENING IN HET ALGEMEEN
A. Algemeen 9
B. Geslacht 9
C. Levensfase 9
D. Sociaal milieu en onderwijsniveau 9
E. Kerkgenootschap 10

HOOFDSTUK III. DE VERSCHILLENDE TAKKEN VAN SPORT
A. Algemeen 11
B. Geslacht 11
C. Levensfase 11
1. De jeugd van 12-17 jaar 11
2. De leeftijdsgroep 18-39 jaar 11
3. De ouderen 12
D. Sociaal milieu en opleidingsniveau 12
E. Kerkgenootschap 13
F. De sportbeoefening in verenigingsverband 14
G. Samenstelling van de sportbeoefenaars per tak van sport 14

HOOFDSTUK IV. DE SPORTBEOEFENING VAN DE JEUGD
A. De sportbeoefening in het algemeen 16
B. De sportbeoefening in verenigingsverband 16

TABELLEN
1. Aantal sportbeoefenaars in procenten van de bevolking 18
2. De sportbeoefening per tak van sport in procenten van de sportbeoefenaars en in procenten van de bevolking 18
3. Aantal beoefenaars per tak van sport in procenten van het totaal aantal sportbeoefenaars (mannen + vrouwen) 19
4. Aantal beoefenaars per tak van sport in procenten van het totaal aantal sportbeoefenaars (mannen) 20
5. Aantal beoefenaars per tak van sport in procenten van het totaal aantal sportbeoefenaars (vrouwen) 21
6. Sportbeoefening al of niet in verenigingsverband, per tak van sport (mannen + vrouwen) 22
7. Samenstelling per leeftijdsgroep van de beoefenaars van enige sporten (mannen + vrouwen) 22
8. Samenstelling per sociaal milieu van de beoefenaars van enige sporten (mannen + vrouwen) 23
9. De sportbeoefening van de jeugd 23

BIJLAGE 1. Wiskundige en steekproeftechnische aspecten; betrouwbaarheid van de uitkomsten 24
BIJLAGE 2. Samenstelling van de steekproef (equivalente aantallen) 31
BIJLAGE 3. De gebruikte vragenlijst 32

HOOFDSTUK I. INLEIDING

A. ONDERWERP VAN DE PUBLIKATIE

In de zomer van 1963 werden door het Centraal Bureau voor de Statistiek gegevens verzameld over de sportbeoefening bij de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder.

Er zijn reeds eerder onderzoekingen gehouden naar de sportbeoefening in Nederland. Zo gaf bijv. in 1955 C.G.M.Miermans in zijn "Voetbal in Nederland" 1) enige cijfers met betrekking tot het aantal leden van sportverenigingen alsmede over het bezoek aan sportwedstrijden. Ook het Centraal Bureau voor de Statistiek verstrekte in verschillende publikaties - Vrije-tijdsbesteding in Nederland winter 1955/'56 deel 5, Bezoek aan vermakelijkheidsinstellingen en televisie 1958, Statistiek van de vrije jeugdvorming 2) - enige gegevens over deze beide onderwerpen.

Het bezoek aan sportwedstrijden zegt ons echter nog niets over de omvang van de actieve sportbeoefening. Ook met gegevens over het aantal leden van sportverenigingen verkrijgt men geen volledig beeld van de sportbeoefening in Nederland. Behalve dat er zich onder de leden velen bevinden die slechts in naam lid zijn, is het nl. ook vaak de gewoonte om donateurs als lid in te schrijven. Deze moeilijkheid doet zich in "Vrije-tijdsbesteding in Nederland winter 1955/'56" weliswaar niet voor, doordat men zijn gegevens niet zoals bij de andere publikaties, van de betrokken verenigingen, maar direct van de personen zelf heeft verkregen, maar dan nog blijft hier een veel groter bezwaar aanwezig: door alleen de leden van sportverenigingen te registreren krijgt men nl. in het geheel geen inzicht in de sportbeoefening buiten clubverband, welke, zoals nog zal blijken, zeer omvangrijk is.

Met betrekking tot de vraagstelling voor dit onderzoek kon dus niet gesteund worden op vroegere gegevens. Dit is dan ook de reden, dat dit onderzoek als een zuiver inventariserend onderzoek is opgezet. Het bevat een overzicht van de mate waarin een bepaald aantal takken van sport door verschillende bevolkingsgroepen beoefend wordt. Hierbij is speciaal aandacht gewijd aan de sportbeoefening van de jeugd.

Ten aanzien van de interpretatie van het begrip sport zijn wij er van uitgegaan, dat wanneer in bepaalde spel-activiteiten ook een zeker wedstrijd- en prestatie-element aanwezig is, men deze activiteiten sport kan noemen, ook al gaat het niet om een lichamelijke prestatie. Daarom is er - naast de echte lichaamssporten - ook ruimte gelaten voor de zogenaamde "denksporten".

Dit theoretische uitgangspunt sluit evenwel niet uit, dat het in de praktijk vaak moeilijk zal zijn de scheidslijnen aan te geven tussen sport en spel. Zo zal kaarten soms beschouwd worden als een gezelschapsspel dat met sport niets te maken heeft, een andere keer echter, bijv. bij het competitiebridgen, zal men het wel degelijk een sport kunnen noemen. Zo is het ook met sommige lichaamssporten. Wandelen bijv. zal soms wel, soms niet een echte sportbeoefening zijn. Het is uiteindelijk aan de ondervraagde personen zelf overgelaten vast te stellen of zij een bepaalde tak van sport al dan niet als sport beoefenen. Dit brengt uiteraard de kans met zich mee, dat hun opvatting van sport niet altijd strookte met ons theoretisch uitgangspunt. Hier ligt vermoedelijk de verklaring voor het feit, dat volgens ons onderzoek, zoals zal blijken, het kaarten een ruime plaats inneemt in de "sportbeoefening".

B. UITVOERING VAN HET ONDERZOEK

Thans volgt een korte toelichting van de gevolgde onderzoekmethode. In Bijlage I wordt hierop uitvoerig ingegaan.

1. De representativiteit van de steekproef

Niet de gehele bevolking is benaderd, maar een steekproef van 4 000 personen daaruit. Er is op verschillende wijzen naar gestreefd deze steekproef zo representatief mogelijk te maken, d.w.z. een zo getrouw mogelijke afspiegeling te krijgen van de bevolking van 12 jaar en ouder in zijn geheel en in een aantal geledingen.

In Bijlage I, paragraaf 1, is aangegeven hoe de steekproef getrokken is. In de paragrafen 2 - 3 van deze bijlage is uiteengezet in hoeverre deze steekproef representatief is te achten voor de gehele Nederlandse bevolking of delen daarvan.

De samenstelling van de steekproef naar verschillende aspecten is als Bijlage II opgenomen.

2. Verzameling van de gegevens

De gegevens zijn verkregen uit mondelinge interviews gehouden in de periode van 25 t/m 31 mei en 8 t/m 17 juni 1963.

Evenals bij vorige onderzoekingen op het gebied van de (vrije-)tijdsbesteding verzorgde de Nederlandse Stichting voor Statistiek de vraaggesprekken met de geënquêteerden. De door de enquêteurs van deze Stichting verkregen inlichtingen werden tijdens het interview vastgelegd op een gedrukte vragenlijst.

De vragen op de vragenlijst waren tevoren door middel van proefenquêtes reeds op hun

---

1) C.G.M.Miermans, Voetbal in Nederland, Assen 1955.

2) Centraal Bureau voor de Statistiek, Vrije-tijdsbesteding in Nederland, winter 1955/'56, deel 5, Verenigingsleven, Zeist 1957.
Centraal Bureau voor de Statistiek, Bezoek aan vermakelijkheidsinstellingen en televisiebezit, nationaal en regionaal, 1958, Zeist 1960.
Centraal Bureau voor de Statistiek, Statistiek van de vrije jeugdvorming; jaarlijkse publikatie, waarin sinds 1950 ook gegevens over de sportbeoefening in verenigingsverband zijn opgenomen.

bruikbaarheid getoetst. De vragenlijst is opgenomen als Bijlage III, doch alleen voor zover het vragen betreft die op de inhoud van deze publikatie betrekking hebben. Zoals reeds gezegd, is het aan de geënquêteerde zelf overgelaten of hij zijn activiteiten op sportgebied werkelijk als sportbeoefening wilde beschouwen. Hem werd daartoe gevraagd of hij zelf één of meer sporten actief beoefende; er werd hem daarbij een kaartje overhandigd met enige voorbeelden in alfabetische volgorde. Het was dan aan de geënquêteerde om uit te maken, enerzijds of hij een van deze sporten zoveel beoefende, dat er van actieve sportbeoefening sprake kon zijn, anderzijds of hij deze sporten werkelijk als sport beoefende. Als takken van sport welke als voorbeeld vermeld moesten worden, werden die gekozen, welke vermoedelijk vrij veel zouden worden beoefend. Dit bleek achteraf een tamelijk gelukkige greep te zijn geweest. Naar aanleiding van de resultaten van de enquête behoefden van de 17 als voorbeelden opgegeven sporten er slechts twee te vervallen nl. cricket en paardensport. Korfbal en atletiek zijn hiervoor in de plaats gekomen.

3. De betrouwbaarheid van de uitkomsten

Het steekproefkarakter van het onderzoek brengt mee, dat de uitkomsten door het toeval kunnen zijn beïnvloed. De cijfers hebben bijgevolg een onzekerheidsmarge, zodat kleine verschillen tussen overeenkomstige cijfers niet altijd reële betekenis hebben. Met behulp van statistische toetsen is echter vastgesteld in hoeverre geconstateerde verschillen redelijkerwijs niet aan steekproeffluctuaties kunnen worden toegeschreven.
De conclusies in deze publikatie zijn steeds gebaseerd op significante verschillen. Daarbij is als betrouwbaarheidsniveau in het algemeen 95% aangehouden, in enkele uitzonderingsgevallen evenwel 90%. Een verantwoording van de gebruikte toetsen vindt men in Bijlage I, paragraaf 5.

C. GEKOZEN INDELINGEN

Bij de keuze der indelingen is er naar gestreefd de groeperingen in de Nederlandse bevolking, die in verband met het thema van belang kunnen worden geacht, zoveel mogelijk tot hun recht te laten komen. De omvang van de steekproef liet echter vaak geen vergaande uitsplitsing toe, zodat doorgaans volstaan moest worden met een vrij grove indeling. Bij te kleine aantallen zijn nl. de hierop te baseren percentages aan grote toevalsschommelingen onderhevig.
De bevolking van 12 jaar en ouder, werd behalve naar geslacht, onderscheiden naar enige kenmerken, die reeds in vorige onderzoekingen ten aanzien van de vrije-tijdsbesteding belangrijke verschillen opleverden: levensfase, sociaal milieu, onderwijsniveau, kerkgenootschap, urbanisatiegraad en het al dan niet bezitten van een televisietoestel. Over het algemeen is hierbij de indeling welke wij in de 3 voorgaande delen van deze serie in de publikaties hebben gebruikt aangehouden. Er zijn echter enige belangrijke verschillen met deze indeling, welke bij de beschrijving van ieder indelingscriterium afzonderlijk zullen worden aangegeven. Bovendien werd als nieuw criterium hieraan toegevoegd het al dan niet beoefenen van sport in verenigingsverband.

1. Levensfase (leeftijd gecombineerd met schoolbezoek en burgerlijke staat)

De in dit deel van de serie publikaties gebruikte indeling naar levensfase wijkt op een enkel punt af van die in de 3 voorgaande delen. De schoolgaanden, voorheen ondergebracht bij de indeling naar opleidingsniveau, zijn thans bij de levensfase opgenomen, omdat deze groep niet zozeer een opleidingsniveau, alswel een bepaald levenstijdperk aangeeft. De leeftijdsklasse 12-17 jaar, in 1962 gebruikt, is voor 1963 gesplitst in 2 groepen, nl. 12-14 en 15-17 jaar, omdat te verwachten is dat de 12-14-jarigen een ander vrije-tijdspatroon zullen hebben dan de jeugd van 15-17 jaar. Hetzelfde is gedaan met de leeftijdsgroep 18-39 jaar, welke werd gesplitst in de groepen 18-25 jaar en 26-39 jaar; (waar de aantallen in de steekproef deze splitsing niet toelieten, zijn beide groepen echter weer tot één groep teruggebracht).
Op deze wijze verkreeg men de volgende indeling:
a. Schoolgaanden
b. 12-14 jaar, ongehuwd
c. 15-17 jaar, ongehuwd
d. 18-25 jaar, ongehuwd
e. 26-39 jaar, ongehuwd
f. < 40 jaar, gehuwd
g. 40-59 jaar, gehuwd en ongehuwd
h. 60 jaar en ouder, gehuwd en ongehuwd.

2. Sociaal milieu

Bij vorige onderzoekingen werd de sociaal milieu-indeling gebaseerd op 1 hoofdcriterium en 2 aanvullende criteria:
a. beroep, het belangrijkste criterium,
b. inkomen,
c. onderwijsniveau.
Hiernaast werd nu als derde aanvullend criterium gebruikt:
d. urbanisatiegraad der woongemeente.
Dit werd gedaan omdat de indeling naar woonmilieu als op zichzelfstaande indeling kwam te vervallen, daar uit het onderzoek van 1962 bleek, dat deze factor ten aanzien van de vrije-tijdsbesteding weinig verschillen opleverde. Het onderscheid stad-platteland kon als aanvullend criterium echter slechts bij de twee grootste sociale milieus (arbeiders en loontrekkende middenstand) worden aangebracht, daar de te onderscheiden categorieën anders te kleine aantallen zouden bevatten.
Vrijwel steeds is het beroep van de hoofdkostwinner van het (event.) gezin, in het algemeen dus het gezinshoofd, uitgangspunt

geweest voor het bepalen van het sociale milieu. Het komt echter voor, bijv. bij werkende kinderen, dat zowel van de ondervraagde zelf als van de hoofdkostwinner gegevens over het beroep zijn verkregen. Wanneer uit leeftijd, opleidingsniveau en aard van het beroep van de ondervraagde persoon een zekere zelfstandigheid ten opzichte van het ouderlijke milieu was af te leiden, dan werd het eigen beroep doorslaggevend geacht. Een en ander leidde tot de volgende indeling:

a. Landarbeiders

In tegenstelling tot de eerste 3 publikaties zijn bij het onderzoek 1963 landarbeiders en boeren - althans voor tabel 1, welke een algemeen overzicht van de mate van sportbeoefening geeft - niet meer samen in één groep "agrariërs" ondergebracht. Daar bij de volgende tabellen het aantal geënquêteerden per groep niet groot genoeg was, zijn deze beide groepen echter weer samengevoegd tot "agrariërs".
Het begrip "landarbeiders" is zeer ruim opgevat: ook grondwerkers en veenarbeiders bijv. zijn tot de landarbeiders gerekend.

b. Boeren

Ook het begrip "boeren" omvat meer dan alleen landbouwers en veehouders. Zelfstandige vissers, molenaars, tuinders, etc. zijn eveneens in deze groep opgenomen.

c. Arbeiders

Hieronder vallen bijv. geschoolde en ongeschoolde fabrieksarbeiders, werklieden in overheidsdienst, chauffeurs, winkelbedienden, venters, bodes, bestellers, enz.
In het algemeen is hier sprake van beroepen, waarbij de nadruk meer valt op handarbeid dan op administratieve en/of leidinggevende arbeid. Bij militair- en politiepersoneel, waar het onderscheid tussen hand- en hoofdarbeiders moeilijk te maken is, werden de laagsten in rang tot de arbeiders gerekend (hoofdagent, wachtmeester, enz. en lager).
Anders dan bij het onderzoek in 1962 zijn de arbeiders hier op verschillende wijzen onderverdeeld. Allereerst is er onderscheid gemaakt tussen arbeiders in de stad en op het platteland. Zoals gezegd werd dit gedaan, omdat de indeling naar woonmilieu wegens onvoldoende differentiatie in haar geheel kwam te vervallen. Bij deze indeling naar urbanisatiegraad werden criteria gebruikt, die ontleend zijn aan de C.B.S.-publikatie "Typologie van de Nederlandse gemeenten naar urbanisatiegraad, 31 mei 1947 en 30 juni 1956". Onder "platteland" werd verstaan de categorieën A, B1, 2, 4 en C1; onder "stad" de categorieën B3 en C2, 3, 4, 5. Vervolgens zijn de arbeiders met alleen lager onderwijs en de arbeiders met lager nijverheidsonderwijs apart opgenomen. In tegenstelling tot de classificering naar urbanisatiegraad is deze indeling echter niet uitputtend.

d. Risicodragende middenstand

Deze categorie, ook bekend onder de naam "oude middenstand", omvat alle zelfstandigen zonder academische opleiding met een jaarinkomen beneden *f* 12 000. Hierbuiten vallen evenwel de agrarische zelfstandigen en degenen die werkzaam zijn in artistieke en zgn. vrije beroepen.

e. Loontrekkende middenstand

Onder deze groepering, die ook wel wordt getypeerd als "nieuwe middenstand" valt hoofdzakelijk administratief personeel. Ook onderwijzers en in het bedrijfsleven werkzame personen met een toezichthoudende taak zijn tot deze categorie gerekend.
Negatief geformuleerd bevat de loontrekkende middenstand alle personen in loondienst, zonder academische opleiding en met een inkomen beneden *f* 12 000, die niet tot de categorieën a, b of c behoren.
Zoals gezegd, is ook bij de loontrekkende middenstand een onderverdeling gemaakt naar "stad" en "platteland". Eveneens zijn hier degenen met het laagste opleidingsniveau (g.l.o./l.n.o.) afzonderlijk vermeld.

f. Leidinggevenden en welgestelden

Hiertoe zijn gerekend de personen van wie uit de beroepsgegevens duidelijk blijkt dat zij een overwegend leidinggevende functie uitoefenen in handel of industrie, bij onderwijs (bijv. leraar bij middelbaar onderwijs) of bij de politie, defensie dan wel elders in het ambtelijke apparaat. Voorts zijn hierbij opgenomen academici, beoefenaars van artistieke en zgn. vrije beroepen, alsmede niet-agrariërs in de inkomenscategorie van *f* 12 000 en meer per jaar.
De uiteindelijke indeling werd als volgt:

a. landarbeiders
b. boeren
c. arbeiders, stad
d. arbeiders, platteland
e. arbeiders, g.l.o.-niveau
f. arbeiders, l.n.o.-niveau
g. risicodragende middenstand
h. loontrekkende middenstand, stad
i. loontrekkende middenstand, platteland
j. loontrekkende middenstand, g.l.o./l.n.o.-niveau
k. leidinggevenden en welgestelden

3. Onderwijsniveau

In deze indeling zijn alleen diegenen opgenomen die hun schoolopleiding hadden voltooid. De schoolgaanden werden reeds bij de indeling naar levensfase vernoemd. Er ontstond de volgende indeling:

a. Niet-schoolgaanden met gewoon lager onderwijs (g.l.o.). Hieronder is ook begrepen onvoltooid uitgebreid lager onderwijs en lager nijverheidsonderwijs zonder diploma.
b. Idem met lager nijverheidsonderwijs, uitsluitend met diploma (l.n.o.). Ook het lager land- en tuinbouwonderwijs met diploma valt hieronder.
c. Idem met uitgebreid lager onderwijs (u.l.o.). Dit omvat behalve het u.l.o. met diploma ook het v.h.m.o. alsmede het kweekschoolonderwijs, beide zonder diploma.
d. Idem met voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs (v.h.m.o.) en wetenschappelijk (hoger)onderwijs (w.o.). Hierbij is tevens gerekend het hoger nijverheids- en land- en tuinbouwonderwijs alsmede het kweekschoolonderwijs, alles met diploma.

4. Kerkelijke gezindte (gecomb. met kerksheid)

Gevraagd werd of men tot een kerkgenootschap behoort en zo ja, tot welk. Aan hen die deze vraag bevestigend beantwoordden is voorts de vraag gesteld of zij de afgelopen 2 weken naar de kerk waren geweest. Zij die hierop "ja" antwoordden zijn gerangschikt onder de "kerksen", de overigen onder de "onkerksen". Deze termen zijn kortheidshalve gekozen, hoewel "meer kerksen" resp. "minder kerksen" een meer nauwkeurige terminologie zou zijn geweest.
Gezien het kleine aantal onkerksen onder rooms-katholieken en gereformeerden werd de splitsing tussen kerksen en onkerksen bij hen niet doorgevoerd. De gebruikte indeling is als volgt:

a. Rooms-katholiek
b. Nederlands-hervormd, kerks
c. Nederlands-hervormd, onkerks
d. Gereformeerd
e. Geen kerkgenootschap.

De categorie "overige kerkgenootschappen" is vanwege het geringe aantal ondervraagden en de grote verschillen tussen de diverse kleine godsdienstige groeperingen onderling, niet opgenomen.
Niet alle "gereformeerden" behoren tot de Gereformeerde kerken; waarschijnlijk behoort een niet gering aantal tot de kleinere gereformeerde kerkgenootschappen (christelijk gereformeerden, oud-gereformeerden, e.d.).

5. Televisiebezit

Er is - i.c. bij de jeugd - gebruikgemaakt van een onderscheid naar al dan niet televisiebezit in het ouderlijk gezin.

6. Verenigingsverband

Een criterium speciaal voor de sportbeoefening is het beoefenen hiervan in verenigingsverband. Niet alleen is nagegaan, in hoeverre de verschillende takken van sport in clubverband worden beoefend, maar bovendien werd onderzocht welke plaats het verenigingsleven inneemt in de sportbeoefening van de jeugd. Er werd hiertoe de volgende indeling gemaakt:

a. in sportvereniging
b. in andere vereniging
c. niet in verenigingsverband.

D. INHOUD VAN DE PUBLIKATIE

De publikatie bestaat uit de volgende hoofdstukken:

I. Algemene inleiding over inhoud van de publikatie en wijze van uitvoering van het onderzoek.
II. Algemeen overzicht van de mate van sportbeoefening per levensfase, sociaal milieu, opleidingsniveau en kerkgenootschap.
III. De sportbeoefening per tak van sport naar dezelfde vier criteria.
IV. De sportbeoefening van de jeugd en de plaats van het verenigingsleven hierin, waarbij ook de invloed van de televisie wordt besproken.

HOOFDSTUK II. DE SPORTBEOEFENING IN HET ALGEMEEN

A. ALGEMEEN (TABEL 1)

In Nederland doet 38% van de bevolking van 12 jaar en ouder op enigerlei wijze aan sport (tabel 1).

Zoals in het vorige hoofdstuk reeds werd gezegd, is dit onderzoek het eerste dat de totale sportbeoefening tot voorwerp heeft. Er is dus niets wat kan dienen om dit gevonden percentage te evalueren. Wel weten wij uit de literatuur, dat de sportbeoefening in haar huidige vorm iets van de laatste decennia is 1). Dit wordt, wat de georganiseerde sportbeoefening betreft, ondersteund door de cijfers van de "Statistiek van de vrije jeugdvorming 1963" 2), waaruit voor de sportorganisaties in de periode 1943 - 1963 een verdriedubbeling van het aantal leden blijkt (nl. van 422 000 tot 1 534 000) 3). Er is dus reden om aan te nemen, dat de sportbeoefening in het algemeen - zowel georganiseerd als buiten clubverband - gedurende de laatste generaties is toegenomen.

Het genoemde aantal sportbeoefenaars (38%) is uiteraard een gemiddelde. Hoe dit percentage van groep tot groep fluctueert, zal in het navolgende worden besproken.

B. GESLACHT

Bijna de helft (45%) van alle Nederlandse mannen van 12 jaar en ouder en bijna een derde (30%) van de vrouwen beoefent een of andere tak van sport. Waar de mannen anderhalf maal zoveel sportbeoefenaars in hun gelederen tellen als de vrouwen, mag men wel zeggen dat sport een overwegend mannelijke aangelegenheid is. Dit blijkt zelfs in alle door ons onderscheiden bevolkingsgroepen: overal vindt men een groter percentage mannelijke sportbeoefenaars.

Een opvallend verschijnsel is, dat de sportbeoefening van de man kennelijk veel minder reageert op de door ons onderzochte factoren. Het percentage sportbeoefenaars onder de vrouwen loopt bij de verschillende bevolkingsgroepen veel meer uiteen dan bij de mannen. Zoals later nog geadstrueerd zal worden, hebben beide verschijnselen vermoedelijk een gemeenschappelijke achtergrond, samenhangend met het feit, dat sportbeoefening in de ons bekende vorm iets van de laatste jaren is. Wij zullen een en ander bij iedere door ons onderzochte factor nader uiteenzetten.

C. LEVENSFASE

Sport hangt ten nauwste samen met de vitaliteit van de mens. Het is dus niet verwonderlijk, dat wij bij de oudere bevolkingsgroepen de minste sportbeoefenaars aantreffen. Zoals uit tabel 7 blijkt, is driekwart van de sportbeoefenaars jonger dan 40 jaar en behoort slechts 5% tot de bejaarden (60 jaar en ouder). Terwijl er op elke 10 jongeren van 12-14 jaar 8 een of andere tak van sport beoefenen, zijn er dit bij de ongehuwde 26-39-jarigen en de qua leeftijd daarmee vergelijkbare groep "< 40 jaar gehuwd" nog slechts 3 à 4; van alle bejaarden doet er nog slechts 1 op de 10 aan sport. (Men zal in het volgende hoofdstuk zien, dat dit laatste dan nog voor de helft aan het kaartspel te danken is.) Kortom, hoe ouder men is, des te minder doet men aan sport.

Het is merkwaardig, dat het al of niet gehuwd zijn geen enkele invloed schijnt uit te oefenen op de mate van sportbeoefening. Vergelijkt men de groep "jonger dan 40 jaar gehuwd" weer met de groep "26-39 jaar ongehuwd" dan ziet men voor de mannen geen, voor de vrouwen slechts een gering verschil, dat overigens niet significant blijkt te zijn (resp. 33% voor de ongehuwden, 26% voor de gehuwden). Misschien zijn echter bestaande verschillen hier niet constateerbaar, daar de ongehuwden van 26-39 jaar in onze steekproef een zeer kleine groep vormen. Zoals we reeds zagen is het geslacht daarentegen wel degelijk van betekenis. De mannen doen in alle levensfasen meer aan sport dan de vrouwen. Bij de jeugdigen is dit verschil weliswaar niet zo groot - bij de 12-14-jarigen is het resp. 88 en 76% - maar bij de bejaarden is het percentage mannen dat aan sport doet, ruim driemaal zo groot als het percentage vrouwen (resp. 17 en 5%). Deze ongelijke verhouding is wellicht nog een overblijfsel van het feit, dat sport pas in de laatste decennia bij de vrouwen ingang heeft gevonden. Een bijkomende omstandigheid is misschien, dat - zoals we later zullen zien - er voor de oudere mannen nog verschillende - typisch mannelijke - sporten openstaan die weinig vitaliteit vereisen, zoals hengelen, biljarten en schaken.

D. SOCIAAL MILIEU EN ONDERWIJSNIVEAU

Hoewel minder dan met de levensfase, hangt de sportbeoefening ook samen met het sociaal milieu. Hoe eenvoudiger het milieu is, des te kleiner is het percentage sportbeoefenaars. Terwijl slechts één op de vier landarbeiders een of andere tak van sport beoefent, houdt de helft van de leidinggevenden en welgestelden zich actief met sport bezig. Een dergelijk verschijnsel doet zich ook voor bij het opleidingsniveau, hoewel in mindere mate. Van de geënquêteerden met alleen lager onderwijs beoefent nl. 30% van de mannen en 19% van de vrouwen een of andere tak van sport. Voor degenen met een langere opleiding ligt dit percentage aanmerkelijk hoger (voor mannen ±43%, voor de vrouwen 30 à 40%). Deze conclusie wordt versterkt door de resultaten van de onderscheiding naar onderwijsniveau, die wij bij

---

1) Zie o.a. C.G.M.Miermans, Voetbal in Nederland, Assen 1955.
L.Pietersen, Sociologie van de sport, Utrecht 1961.

2) Centraal Bureau voor de Statistiek, Statistiek van de vrije jeugdvorming 1963, Zeist 1964.

3) Waaronder dubbeltellingen.

het sociaal milieu hebben aangebracht voor arbeiders en loontrekkende middenstand. Ook hier blijkt, dat de groepen met het hoogste opleidingsniveau het meest aan sport doen. Hierbij moet echter wel worden opgemerkt, dat de relevantie van deze samenhang niet zonder meer duidelijk is, omdat hier nog een derde factor meespeelt, nl. de leeftijd. De jongeren zullen immers vaak een betere opleiding hebben dan de ouderen, daar de kans op een voortgezette opleiding voor hen groter was, zodat de geconstateerde samenhang met het opleidingsniveau in feite misschien voor een groot deel valt te verklaren uit de jeugdiger samenstelling van de groepen met een hoger opleidingsniveau.

Bedenkt men echter, dat behalve in de eenvoudiger milieus en de lagere opleidingsniveaus er ook op het platteland iets minder aan sport gedaan wordt dan in de stad (zie o.a. de percentages van de agrariërs!), dan kan men zich afvragen of de oorzaak van de drie genoemde tendenties niet te vinden is in het feit, dat de sportbeoefening in haar huidige vorm en omvang in de hogere stedelijke milieus is begonnen 1). Het belang van de factor onderwijsniveau wordt wellicht voorts nog versterkt door het feit dat men juist via het onderwijs met veel soorten sport in aanraking komt. De relatief intensieve sportbeoefening van degenen met meer dan g.l.o.-opleiding vindt misschien mede hierin haar verklaring.

Een ander verschijnsel is, dat het sociaal milieu zowel als het onderwijsniveau weer meer invloed hebben op de mate van sportbeoefening bij de vrouw dan bij de man. In de eenvoudiger milieus en bij een minder lange schoolopleiding doen de vrouwen veel minder aan sport dan de man, terwijl zij in hogere milieus de mannen in dit opzicht sterk evenaren. Zo loopt bij de landarbeiders de mate van sportbeoefening het meest uiteen, nl. 38% voor de mannen en 14% voor de vrouwen; voor de leidinggevenden en welgestelden zijn de percentages resp. 54 en 44% (bij de personen met een opleidingsniveau v.h.m.o./w.o. zelfs beide 41%). Over het algemeen is het verschil tussen man en vrouw wat betreft de mate van sportbeoefening het kleinst in die milieus, waarvan én de sportbeoefening én de emancipatie van de vrouw het eerst is uitgegaan: er zijn vooral grote verschillen bij de agrariërs, de arbeiders en de risicodragende middenstanders; bij de loontrekkende middenstanders en de leidinggevenden en welgestelden is dit onderscheid veel kleiner.

E. KERKGENOOTSCHAP

Het kerkgenootschap heeft in vergelijking met andere factoren weinig invloed op de sportbeoefening. De percentages lopen uiteen van 43 tot 28%. De bestaande (kleinere) verschillen zijn overigens wel tekenend; de roomskatholieken en onkerkelijken doen relatief veel, de Nederlands-hervormden en vooral de gereformeerden doen relatief weinig aan sport (dit laatste geldt voornamelijk voor de vrouwen uit deze groeperingen). Wellicht houdt de geringe sportbeoefening bij de protestantse groeperingen verband met enige reserve tegen sport op zondag, de dag waarop de sportbeoefening bij uitstek plaatsvindt.

Ook hier blijkt, dat de milieuverschijnselen sterker doorwerken bij de vrouw dan bij de man. Bij de mannen treft men slechts kleine nuanceverschillen aan (40 tot 49%), voor de vrouwen lopen de percentages uiteen van 20% bij de gereformeerden tot 37% bij de onkerkelijken.

---

1) Vgl. C.G.M.Miermans, Voetbal in Nederland, Assen 1955.

HOOFDSTUK III. DE VERSCHILLENDE TAKKEN VAN SPORT

A. ALGEMEEN (TABEL 2)

Uit tabel 2 blijkt, dat zwemmen, voetbal en kaarten in Nederland de meest beoefende takken van sport zijn. Daarnaast zijn van secundaire betekenis gymnastiek, hengelen, wandelen en tennis. Op de gehele Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder bezien is het percentage beoefenaars van iedere tak van sport afzonderlijk niet zo hoog. Zelfs het zwemmen, de meest beoefende sport, telt nog maar 18% beoefenaars. (De meeste Nederlanders zijn overigens de zwemkunst niet machtig. Volgens cijfers van de Sportcommissie Koninklijke Landmacht kon in 1960/'61 60% van de Nederlandse recruten niet zwemmen; in het jaar 1957/'58 was dit nog 70%. Wanneer het aantal niet-zwemmers bij de jongeren al zo groot is, zal het percentage van de ouderen dat niet kan zwemmen, waarschijnlijk nog veel hoger zijn.) Het voetballen wordt door 15% van de mannelijke bevolking gedaan. Het kaarten is voor 7% van de bevolking een sport. De overige sporten tellen alle minder dan 5% beoefenaars.

Let men vervolgens op de structuur van de sportbeoefening dan blijkt duidelijk, dat geen sport in Nederland zo populair is als het zwemmen. De helft van alle sportbeoefenaars-(sters) geeft zwemmen als zijn of haar sport op. Het kaarten telt 19% van de sportbeoefenaars, het voetballen 32% van de mannelijke sportbeoefenaars, terwijl de percentages bij de takken van sport, die verder nog in de tabel vermeld staan, variëren van 1 tot 10%. Daarnaast kwam uit het onderzoek een zeer groot aantal andere sporten naar voren dan de met name genoemde. Zij werden echter tezamen slechts door 16% van degenen die aan sport deden beoefend en bij nadere analyse van het grondmateriaal bleek ook, dat geen enkele tak van sport uit deze groep groot genoeg was om alsnog op te nemen.

B. GESLACHT (TABEL 2)

Uit het onderzoek blijkt, dat man en vrouw een verschillende sportbeoefening hebben. Sporten als voetbal, biljarten, hengelen en schaken zijn specifiek mannelijke sporten. Takken van sport, welke speciaal door de vrouw worden beoefend, treft men echter op een dergelijke uitgesproken wijze niet aan. Weliswaar zijn gymnastiek, korfbal en tennis min of meer "vrouwensporten", maar hier staat tegenover elke 3 à 4 vrouwen nog altijd één man die deze sport beoefent. Met een dergelijke maatstaf gemeten zou men dan trouwens nog hockey en judo als specifiek mannelijke sporten kunnen beschouwen. Uit dit alles volgt, dat mannen meer verschillende sporten beoefenen dan vrouwen.

Samenvattend komen uit de cijfers als de belangrijkste sporten naar voren: voor de man zwemmen (39%), voetbal (32%), daarnaast kaarten (20%) en in mindere mate ook hengelen (15%) en biljarten (12%); en voor de vrouw hoofdzakelijk zwemmen (59%) en daarnaast nog gymnastiek, kaarten, tennissen en wandelen (met percentages van 12 tot 19%).

In onze verdere analyse beperken wij ons tot die sporten, welke door ten minste 5% van het totale aantal sportbeoefenaars als sport zijn opgegeven. Van deze sporten werd ook steeds het aantal mannelijke sportbeoefenaars geanalyseerd. Bij de vrouwen worden slechts de vijf bovengenoemde sporten in aanmerking genomen.

Tenzij anders vermeld, zal de sportbeoefening bij de onderscheiden groeperingen steeds beschreven worden in percentages van het aantal sportbeoefenaars.

C. LEVENSFASE (TABELLEN 3-5)

1. De jeugd van 12-17 jaar

Zwemmen in de eerste plaats, voorts voetbal en in mindere mate ook gymnastiek blijken de favoriete sporten van de jeugd te zijn. Het zijn dan ook juist die takken van sport, welke een grote vitaliteit vereisen. Daarentegen komen sporten als kaarten en hengelen, welke in het algemeen vrij druk worden beoefend, bij de jeugdigen veel minder voor.

Wij zagen reeds dat voetbal een typisch mannelijke en gymnastiek een typisch vrouwelijke sport is. In feite valt het hierboven geschetste beeld daarom uiteen in: zwemmen en voetbal voor de jongens, zwemmen en gymnastiek voor de meisjes. Waar de jongens echter evenzeer zwemmen als voetballen (voor beide nl. ongeveer 50%), is bij de meisjes zwemmen verreweg het meest populair: 7 van de 10 meisjes doen op enigerlei wijze aan zwemsport. Voor gymnastiek heeft men naar verhouding veel minder belangstelling.

Wanneer men de levensfasen "12-14 jaar" en "15-17 jaar" afzonderlijk beziet, blijkt dat de jongens van 12-17 jaar een vrij homogene groep vormen. Het enige verschil tussen beide groepen is, dat de 15-17-jarigen meer aan biljarten doen (8 tegen 1%) en iets minder voetballen dan de 12-14-jarigen (43 tegen 59%). Van de meisjes van 12-17 jaar kan men moeilijk zeggen, dat zij evenals de jongens als één groep te beschouwen zijn. De sporten die voor de 12-14-jarigen zo belangrijk zijn - zwemmen en gymnastiek - worden door de 15-17-jarigen veel minder gedaan. Daarentegen gaat de belangstelling hier sterk naar tennis uit. Geen enkele groep telt zo'n hoog percentage tennissters als juist de 15-17-jarigen: ruim een vijfde gedeelte blijkt deze sport te beoefenen.

2. De leeftijdsgroep 18-39 jaar

Het feit, dat deze categorie qua leeftijd een middenpositie inneemt weerspiegelt zich in de sportbeoefening. Enerzijds is de belangstelling voor zwemmen en voetbal iets minder dan bij de jeugd en is het aantal gymnasten niet groot genoeg om gymnastiek nog tot de voornaamste sporten te rekenen, anderzijds kan men kaarten - bij de jeugd nog niet zo in trek - in deze groep op één lijn stellen met voetbal.

Dat het patroon van de beoefende sporten voor gehuwden anders zou liggen dan voor de ongehuwden was wel te verwachten. De leeftijdsopbouw van deze beide groepen is nl. enigszins verschillend. De ongehuwden zijn gemiddeld jonger dan de gehuwden. Zo komt het, dat de bovengeschetste "middenpositie" weer uiteen valt in een ouder en een jonger patroon. Bij de ongehuwden treft men dan het "jongere" patroon aan, nl. dat van de oudere jeugd. Zij doen minder aan sport dan de jongeren maar de sport is sterker gedifferentieerd. Zij zijn nl. enerzijds vitaal genoeg om de sporten te bedrijven die veel vitaliteit vereisen, maar anderzijds kunnen zij ook genoegen scheppen in de meer bezadigde sporten. Men treft geen enkele groep aan, die een zo gedifferentieerd beeld van sportbeoefening vertoont. Alle onderscheiden takken van sport zijn hier vrij goed vertegenwoordigd. De enige uitzondering hierop is, dat er naar verhouding vrij weinig aan gymnastiek wordt gedaan. De gehuwden vertonen in hun sportbeoefening duidelijk het patroon van de ouderen. Ze doen veel minder aan sport en kiezen hun sport ook anders. De vitaliteitssporten zijn nl. minder in trek; daarentegen wordt aan kaarten en hengelen weer meer gedaan dan bij de ongehuwden. Ook doet men wel aan biljarten, hoewel niet meer dan de ongehuwden. Opmerkelijk is voorts nog, dat de gehuwde vrouwen in deze leeftijdscategorie veel meer aan gymnastiek doen dan de (jongere) groep der ongehuwden, waar men dit toch eerder van zou verwachten, nl. 25% tegenover bij de ongehuwden 10%. Zij doen tenslotte bijzonder weinig aan wandelsport (5% tegenover 15% bij de ongehuwden).

3. De ouderen

Zoals te verwachten was, wordt het rustige kaarten hier het meest beoefend: 4 van de 10 sportbeoefenaars boven de 39 jaar hebben het kaarten als sport opgegeven. In mindere mate wordt er ook gewandeld, gehengeld en gebiljart.

Er is uiteraard toch nog wel een onderscheid te maken tussen de groep jonger dan 60 jaar en de bejaarden. De eersten zwemmen en voetballen, de vrouwen uit deze groep tennissen en doen aan gymnastiek. De bejaarden beoefenen geen van deze sporten. Eigenlijk beoefenen zij helemaal geen echte lichaamssporten. Daarentegen is de nadruk hier nog meer op het kaarten gevallen. Dit is speciaal bij de vrouwen het geval. Hiervan kaart 65%; voor de mannen bedraagt dit percentage 38%. De mannelijke bejaarde houdt zich naast het kaarten ook nog bezig met hengelen en biljarten. Respectievelijk 24 en 14% van de sportbeoefenaars besteedt hieraan zijn aandacht. Als bijzonderheid zouden wij voorts nog willen vermelden, dat geen enkele groep zoveel belangstelling voor de wandelsport toont als juist de bejaarden. Speciaal de mannelijke bejaarde wandelt bijzonder veel vergeleken met de mannen uit de andere leeftijdsgroepen.

Opmerkelijk is tenslotte nog, dat de ouderen zich grotendeels bij één tak van sport houden, waar de jongeren juist meerdere sporten tegelijk beoefenen. Het aantal dubbeltellingen bij de jeugdige sportbeoefenaars blijkt nl. veel groter dan bij de ouderen. Zo is het totaal van de percentages der beoefenaars van alle sporten tezamen bij de jongeren (12-25 jaar) ongeveer 200%, bij de bejaarden daarentegen slechts 122%.

D. SOCIAAL MILIEU EN OPLEIDINGSNIVEAU (TABELLEN 3-5)

Ten aanzien van de structuur der sportbeoefening in de onderscheiden sociale en opleidingsniveaus valt in de eerste plaats op te merken, dat de overeenkomsten sterker zijn dan de verschillen. In alle milieugroepen is zwemmen verreweg de meest beoefende sport en komt het kaarten op de tweede of derde plaats. Voorts hoort bij de mannen het voetballen en bij de vrouwen de gymnastiek in vrijwel alle milieugroepen tot de hoofdsporten; en tenslotte behoren in alle milieugroepen schaken en - op één uitzondering na - volleybal tot de "dwergsporten".

Deze sterke overeenkomst sluit overigens niet uit, dat er daarnaast ook een aantal verschillen tussen diverse milieugroepen zijn aan te wijzen. In de meeste gevallen vormen deze verschillen weliswaar geen onderbreking van het totale structuurbeeld, maar zij zijn toch karakteristiek genoeg om afzonderlijk te vermelden.

Kenmerkend voor de agrarische bevolking is, dat de sportbeoefening, over het geheel genomen toch al gering, bijna uitsluitend op de 4 hoofdsporten is geconcentreerd. Alle andere sporten komen hier vrijwel niet voor. In vergelijking met de andere bevolkingsgroepen zijn de agrariërs zeer eenzijdig in hun sportbeoefening.

Bij de arbeiders ligt dit anders. Naast de drie hoofdsporten zwemmen, voetbal en kaarten wordt er door hen in mindere mate gewandeld, gehengeld en gebiljart. Ze doen iets minder aan gymnastiek dan de overige bevolkingsgroepen en het tennissen wordt door hen vrijwel niet beoefend. Daar staat tegenover, dat geen enkele groep zich zo voor voetbal en biljart interesseert als juist de arbeider. Dit beeld geldt echter niet voor alle arbeidersgroeperingen in gelijke mate. Het is het sterkst van toepassing op de meer ontwikkelde arbeider (l.n.o.-niveau). Het biljarten kan in deze groep zelfs als "hoofdsport" worden aangemerkt. ($\frac{1}{4}$ der mannelijke sportbeoefenaars). Bij de arbeiders van het g.l.o.-niveau wordt er minder gebiljart (13% van de mannen) en ook minder gevoetbald (26% tegenover 38% bij de mannelijke arbeiders met l.n.o.-opleiding). Dit laatste zal wel zijn oorzaak vinden in het feit, dat de arbeiders met g.l.o.-opleiding - zoals wij reeds eerder opmerkten - een wat oudere groep vormen. Hiermee correspondeert, dat zij ook iets meer kaarten en hengelen dan degenen met l.n.o.-opleiding, tegenstellingen die men trouwens ook aantreft tussen het g.l.o.- en l.n.o.-niveau als geheel.

Onderscheid tussen stad en platteland is in de sportbeoefening vrijwel niet aanwezig. Als enig significant verschil vindt men hier, dat de plattelandsarbeider meer biljart dan de stadsarbeider (resp. 12 en 20%).

De leidinggevenden en welgestelden vormen wat hun sport betreft een van de meest afwijkende groeperingen van de Nederlandse bevolking. Slechts het zwemmen blijft hier onaantastbaar op de eerste plaats met 45% beoefenaars. Voor de andere takken van sport, welke bij de bevolking een grote plaats innemen, heeft men naar verhouding echter weinig interesse. Dit blijkt allereerst uit het voetbal. Slechts 19% van de mannen uit deze groep voetbalt, bij een landelijk gemiddelde van 32%. Hetzelfde is in mindere mate het geval met kaarten, gymnastiek en hengelen. Daarentegen wordt door bijna een vierde van de sportbeoefenaars getennist, nl. 21% van de mannen en 29% van de vrouwen. Daarnaast wordt er door de mannen vrij veel geschaakt (14%). Uiteindelijk is de structuur van de sportbeoefening van deze groep als totaal de volgende: naast zwemmen en tennis (resp. 45 en 24%), komen als sporten van het tweede plan naar voren voetbal, kaarten en biljart (11-15%). Het schaken neemt, ondanks het feit, dat deze sport specifiek is voor dit sociaal milieu, in de totale sportbeoefening toch maar een geringe plaats in (8%).

Een ander kenmerk van de sportbeoefening der leidinggevenden en welgestelden is de grote variëteit hierin. Dit blijkt op twee wijzen. Enerzijds bestaat er in deze groepering een relatief grote belangstelling voor een aantal der afzonderlijk vermelde kleinere sporten, anderzijds worden hier nog een groot aantal andere dan de hier met name genoemde sporten beoefend.

Aan deze "andere sporten" wordt door 31% van de leidinggevenden en welgestelden gedaan. Dat deze categorie bij nader onderzoek geen takken van sport bleek te bevatten, die in redelijke mate werden beoefend, wijst toch wel op een zeer gedifferentieerde sportbeoefening.

Rest nog te vermelden, dat hetgeen boven gezegd werd over de leidinggevenden en welgestelden, ook geldt voor degenen met v.h.m.o.-opleiding en wetenschappelijk onderwijs. Dit is niet te verwonderen, daar deze groeperingen voor een groot deel samenvallen.

De plaats die de risicodragende middenstander op de sociale milieu-schaal bekleedt is enigszins te vergelijken met die van 18-39-jarigen op de leeftijdsschaal. Ook de zelfstandige middenstand neemt in de sportbeoefening enigszins een middenpositie in. Men voetbalt minder dan de arbeider, daarentegen meer dan de leidinggevenden en welgestelden. Ook hier geeft een vrij groot aantal personen tennis als sport op, hoewel minder dan bij de leidinggevenden en welgestelden. Wat betreft het kaarten sluiten zij zich bij deze groep aan (beide 15%). Het gevolg van deze middenpositie is, dat de middenstand - eveneens in overeenstemming met de 18-39-jarigen - alle door ons behandelde sporten wel min of meer beoefent. Gymnastiek is van deze sporten het meest kenmerkend voor de middenstander: door bijna 1/5 van de sportbeoefenaars onder de zelfstandige middenstanders wordt aan gymnastiek gedaan. Dit is ook het enige sociale milieu, waarin door de mannen vrij veel aan gymnastiek gedaan wordt (11%).

De verschillen tussen de risicodragende middenstand en de loontrekkende middenstand blijken gering. Ook van de loontrekkende middenstand kan men zeggen, dat zij alle sporten op haar programma heeft. Ook de loontrekkende middenstand tennist (10 à 14%) en doet veel aan gymnastiek (10%), waarbij de loontrekkende middenstand op het platteland nog veel aan volleybal doet (15%). Voor biljart bestaat in de gehele middenstand minder belangstelling dan bij de andere groeperingen. De sportbeoefening van de vrouwen uit deze kringen wijkt vrij veel af van dit patroon, maar wegens te kleine aantallen is het onmogelijk hieruit enige nadere conclusies te trekken.

Ook de loontrekkende middenstand met g.l.o./l.n.o.-opleiding, welke afzonderlijk is opgenomen, vertoont in de structuur van haar sportbeoefening enige verschillen met de loontrekkende middenstand als geheel. Zij kan min of meer als representatief gelden voor de kleinere middenstand en vertoont meer overeenkomst met de arbeiders dan de loontrekkende in het algemeen. Dit is met name het geval bij voetbal, kaarten, gymnastiek, hengelen (relatief veel) en tennis en schaken (relatief weinig). Het is echter niet duidelijk of deze gelijkenis met de arbeidersgroep wel milieubepaald is. Het patroon van de sportbeoefening dat wij hier vinden, vertoont nl. eveneens een overeenkomst met dat van de ouderen. Men treft bij de loontrekkende middenstanders met g.l.o.- of l.n.o.-opleiding vergeleken bij de loontrekkende middenstand als geheel immers weinig zwemmers, tennissers en volleyballers aan, daarentegen veel kaarters, hengelaars en biljarters. Vermoedelijk zal het sportpatroon van deze - oudere - g.l.o.-groep dan ook wel een combinatie van milieu- en leeftijdsfactoren zijn.

E. KERKGENOOTSCHAP (TABELLEN 3-5)

Dit indelingscriterium biedt zeer weinig vast onderscheiden patronen. De mannelijke gereformeerden en kerkse Nederlands-hervormden vertonen enige onderlinge overeenkomst in hun geringe interesse voor kaarten en biljarten en hun hoge belangstelling voor gymnastiek en wandelen, waarbij de gereformeerden dan nog bijzonder veel schaken (22%). Dit laatste past geheel in het ernstige patroon, waarvan de gereformeerden - zoals in deel 1 van deze serie publikaties 1) bleek - de voornaamste vertegenwoordigers zijn.

De andere gegevens laten zeer weinig ruimte voor conclusies. Degenen zonder kerkgenootschap zwemmen en wandelen weinig. Met de rooms-

---

1) C.B.S. Vrije-tijdsbesteding in Nederland, 1962-1963, deel 1. Enige vormen van licht en ernstig amusement, herfst 1962, Zeist, 1964, blz. 27.

katholieken doen ze weinig aan gymnastiek, daarentegen veel aan biljart.

Door rooms-katholieken en kerkse Nederlands-hervormden wordt veel gevoetbald, door onkerkse Nederlands-hervormden en de gereformeerden veel getennist.

F. DE SPORTBEOEFENING IN VERENIGINGSVERBAND (TABEL 6)

Zoals uit tabel 6 blijkt, geschiedt 66% van de sportbeoefening buiten verenigingsverband. Dit gemiddelde loopt van sport tot sport echter nogal uiteen. Kaarten, zwemmen (resp. 91 en 90%) en in mindere mate ook roeien, biljart, wandelen, schaken en hengelen (85-79%) worden voor het grootste deel buiten verenigingsverband gedaan. Maar er zijn ook sporten, zoals gymnastiek en korfbal, waarvoor het omgekeerde geldt: zij worden vrijwel uitsluitend in clubverband beoefend (slechts resp. 4 en 3% buiten verenigingsverband).

Deze verhoudingen doen vermoeden, dat het al dan niet in clubverband beoefenen van een bepaalde sport vooral afhankelijk is van het type sport. De sporten, die in verenigingsverband beoefend worden - voetbal, tennis, volleybal, hockey, handbal, judo, atletiek en gymnastiek - zijn bijna alle balsporten. Dit nu zijn juist de sporten die een teamverband vereisen en die men juist daarom in verenigingsverband zal beoefenen, omdat men daar gemakkelijk teamgenoten vindt. Bij judo, atletiek en gymnastiek is deze noodzaak tot teamverband niet aanwezig, maar dit zijn weer sporten waarbij een trainer moeilijk gemist kan worden en die men om deze reden weer in verenigingsverband zal beoefenen. Alle andere sporten (op roeien, een zeer kleine sport, na) hebben noch teamverband noch trainer van node en worden daarom waarschijnlijk voor het overgrote deel niet in verenigingsverband beoefend.

G. SAMENSTELLING VAN DE SPORTBEOEFENAARS PER TAK VAN SPORT (TABELLEN 7 EN 8)

Totnogtoe behandelden wij de structuur van de sportbeoefening binnen de diverse groeperingen. Hierdoor werd wel inzicht verkregen in de voorkeur van de verschillende bevolkingscategorieën voor bepaalde takken van sport, maar daarmee is nog niet duidelijk geworden hoe de categorie sportbeoefenaars per sport is samengesteld. Immers, zowel de omvang van de verschillende groeperingen als hun mate van sportbeoefening werden bij deze beschouwingswijze geëlimineerd.

Wanneer wij ons thans bezighouden met de vraag tot welke groeperingen de beoefenaars van een bepaalde tak van sport behoren, beperken wij ons hierbij tot die indelingscriteria, die blijkens het bovenstaande het sterkst differentiëren: levensfase en sociaal milieu. Om een overzicht hiervan te vergemakkelijken zijn de voornaamste conclusies uit de tabellen in het navolgende schema vastgelegd. Achtereenvolgens is per tak van sport nagegaan in hoeverre de samenstelling van de groep beoefenaars van deze bepaalde tak van sport in redelijke mate overeenkomt met de samenstelling van de totale bevolking (zoals deze in de steekproef werd geschat). In het schema zijn alleen die groeperingen afzonderlijk vermeld, die meer dan normaal in de betreffende sport zijn vertegenwoordigd.

Het schema behoeft o.i. weinig commentaar. Wij wijzen hier slechts op enkele saillante punten die, vooral omdat zij reeds eerder getrokken conclusies in een nieuw licht plaatsen, vermeldenswaard zijn.

Zo blijken vrijwel alle sporten voor het overgrote deel door de jongeren te worden beoefend. De groep beoefenaars van kaarten en hengelen echter, welke sporten eerder als specifieke sporten voor ouderen werden beschreven, blijkt thans geheel volgens het aandeel van de respectieve groepen in de bevolking te zijn samengesteld. Met andere woorden: deze sporten worden door ouderen niet méér beoefend dan door jongeren. Het is slechts in verband met de geringe belangstelling van de ouderen voor andere takken van sport, dat kaarten en hengelen zo specifiek zijn voor deze groep.

Eenzelfde verschijnsel ziet men bij het hengelen. Deze sport is, bezien in het licht van de overige sportbeoefening bij de arbeiders, inderdaad een arbeidersport, d.w.z. de arbeiders hebben hiervoor relatief veel interesse. Doordat zij echter iets minder aan sport doen dan de andere groeperingen, ligt het accent hier iets minder geprononceerd op deze groep en benaderen de hengelaars naar sociale samenstelling toch sterk die van de gehele bevolking.

SCHEMA 1)

	Zwemmen	Voetbal	Gymnastiek	Volleybal	Tennis
			Jongeren		
Levens-fase			80-90% is jonger dan 40 jaar (54%); 35-50% is jonger dan 18 jaar (17%)		
Sociaal milieu	Vrijwel niet aan sociaal milieu gebonden	Arbeiders (excl. g.l.o.-niveau) 37% (16%)	Zelfstandige middenstand 24% (14%)	Loontrekkende middenstand, platteland 23% (7%)	Leidinggevenden en welgestelden + loontrekkende middenstand (excl. g.l.o./l.n.o.-niveau 72% (23%)

	Schaken	Wandelen	Biljart	Hengelen	Kaarten
	Jongeren				
Levens-fase	68-79% is jonger dan 40 jr. (54%); 31-32% is jonger dan 18 jr. (17%)		Jongeren (excl. 12-14 jaar) 62% is 15-40 jaar (48%)	Niet aan levensfase gebonden	
Sociaal milieu	Risicodragende middenstand + stedelijke loontrekkende middenstand + leidinggevenden en welgestelden 64% (40%)	Vrijwel niet aan sociaal milieu gebonden	Arbeiders (excl. g.l.o.-niveau) 31% (16%); leidinggevenden en welgestelden 20% (10%)	Vrijwel niet aan sociaal milieu gebonden	Niet aan sociaal milieu gebonden

1) De tussen haakjes vermelde percentages hebben betrekking op het aandeel van de genoemde groep in de totale bevolking van 12 jaar en ouder (zoals geschat in de steekproef).

HOOFDSTUK IV. DE SPORTBEOEFENING VAN DE JEUGD

Daar de sportbeoefening voor het grootste deel bij de jeugd plaatsvindt, leek het nuttig om in dit verband aan de jeugd iets meer aandacht te schenken dan in het voorafgaande hoofdstuk reeds geschiedde. In het bijzonder leek het van belang om na te gaan of en in welke mate de aanwezigheid van jeugd- en sportverenigingen de sportbeoefening van de jeugd stimuleert en kanaliseert, waarbij men zich ook kan afvragen of deze invloeden mede afhankelijk zijn van het milieu, waartoe de jeugd behoort. Ten aanzien van dit laatste legde het materiaal ons in verband met de kleine aantallen zodanige grote beperkingen op, dat het alleen mogelijk, respectievelijk zinvol bleek binnen de jeugd - behalve naar geslacht - te onderscheiden naar de twee grootste sociale groeperingen, te weten arbeiders- en loontrekkende middenstandsjeugd.

Ondanks deze beperkingen bleken de gevonden aantallen per categorie nog dermate klein, dat de jeugd niet op de totnutoe gebruikelijke wijze kon worden onderverdeeld, althans niet in de beschrijving van de structuur der sportbeoefening, maar als één geheel (12-25-jarigen) moest worden beschouwd. Wellicht ten overvloede zij opgemerkt dat het hier alleen de ongehuwden betreft.

A. DE SPORTBEOEFENING IN HET ALGEMEEN

Het bezitten van een televisietoestel blijkt weinig of geen invloed te hebben op de mate waarin men de verschillende takken van sport beoefent: van de televisiebezitters doet 68% aan sport, van degenen zonder televisie is dit 66%. Met betrekking tot het beoefenen van de verschillende takken van sport zijn er weliswaar enige significante verschillen, maar de achtergrond van deze verschillen is niet duidelijk. Zo doet van degenen zonder televisietoestel 15% aan gymnastiek, van degenen met t.v. slechts 8%. Men zou op het eerste gezicht zeggen, dat hier de televisie concurreert met de sportbeoefening, maar daar er slechts twee takken van sport blijken te zijn die door televisiebezitters significant minder worden beoefend dan door degenen zonder t.v., lijkt het erg simplistisch om aan te nemen, dat dit zonder meer de directe invloed van de t.v. zou zijn. Het lijkt meer waarschijnlijk dat hiervoor andere oorzaken aansprakelijk gesteld zouden moeten worden, die echter voorlopig nog niet aanwijsbaar zijn. Dit geldt ook voor het feit dat de televisiebezitters meer wandelen dan degenen zonder televisie (10 tegen 6%).

Een ander verschil doet zich bij het tennissen voor: 9% van de televisiebezitters tennist, tegenover 14% van degenen zonder televisie. Hier valt misschien wél een bepaald gedragspatroon te herkennen. Het past nl. in de positieve samenhang, die wij in het winteronderzoek van 1962 constateerden tussen de hogere sociale milieus en het "ernstig amusement", waarvan ook deel uitmaakt het niet bezitten van een televisietoestel.

De arbeidersjeugd en de jeugd uit de loontrekkende middenstand vertonen in de structuur van hun sportbeoefening een sterke overeenkomst. De optredende verschillen zijn van ondergeschikt belang. Zo doet de arbeidersjeugd minder aan sport dan de loontrekkende middenstandsjeugd (resp. 65 en 70% van de 12-25-jarigen). Hoewel dit verschil niet significant is, stemt het overeen met hetgeen wij vonden voor de gehele arbeiders- en loontrekkende middenstandsbevolking. Voetbal en in mindere mate ook biljart wordt meer door de jongere arbeiders beoefend dan door de jeugd uit de loontrekkende middenstand. Deze doet weer meer aan tennis, volleybal en schaken. Ook dit blijken verschillen te zijn, welke wij reeds aantroffen tussen de arbeiders en loontrekkende middenstandsgroep als geheel en globaal genomen is het beeld van de jeugd - wat deze beide milieus althans betreft - dan ook het beeld van het totaal.

B. DE SPORTBEOEFENING IN VERENIGINGSVERBAND

Niet van alle takken van sport kon een volledig beeld worden gegeven met betrekking tot de beoefening in verenigingsverband. Enige sporten nl. werden door de jeugd te weinig beoefend om het gedeelte, dat hiervan in verenigingsverband werd gedaan uit te splitsen. Uit het beeld van de totale georganiseerde sportbeoefening per tak van sport blijkt overigens wel, dat de structuur hiervan bij de jeugd geheel overeenkomt met die bij de totale bevolking. Gymnastiek, voetbal en in mindere mate ook tennis worden door de jeugd evenveel in verenigingsverband beoefend als door de totale bevolking; wandelen, zwemmen en kaarten, hengelen en biljarten zijn voor beide groepen sporten die informeel worden beoefend, en wel in dezelfde mate.

Het is dus niet waarschijnlijk, dat jeugd- en sportverenigingen enige invloed zouden hebben op de sportbeoefening van de jeugd. Immers, als dit zo zou zijn dan zou de jeugd óf meer in verenigingsverband aan sport doen dan de ouderen en/of juist die sporten beoefenen, die in verenigingsverband gedaan worden. Maar ook dit laatste is niet het geval. Evenals bij de ouderen is de sportbeoefening bij de jeugd overwegend informeel (bij beide 66%) en concentreert zich zeker niet op de verenigingssporten. Dit blijkt ook hieruit, dat de voornaamste sport, het zwemmen, vrijwel uitsluiten informeel wordt beoefend. De conclusie moet daarom wel zijn, dat bij de jeugd evenals bij de ouderen het oorzakelijk verband tussen sport en verenigingsleven als volgt geïnterpreteerd moet worden; de sport van de jeugd wordt niet gedetermineerd door de verenigingen, maar de verhouding ligt juist omgekeerd: de aard van de sportbeoefening bepaald of deze al dan niet in verenigingsverband wordt beoefend. Dit zou ook kunnen verklaren, dat de differentiatie tussen de verschillende jeugdgroeperingen wat georganiseerde sportbeoefening betreft zeer gering is. Noch tussen jongens en meisjes, noch tussen arbeiders- en

loontrekkende middenstandsjeugd bestaat er enig significant verschil wat betreft de georganiseerde sportbeoefening in haar geheel. Slechts het televisiebezit differentieert enigszins: de 15-17-jarigen zonder televisietoestel zijn meer georganiseerd dan degenen met een televisietoestel.

Met betrekking tot het al dan niet in verenigingsverband beoefenen van de onderscheiden takken van sport, treden slechts bij het voetbal enige significante verschillen op: de televisiebezitters en de arbeidersjeugd organiseren zich in deze sport kennelijk meer dan degenen zonder televisie en de loontrekkende middenstandsjeugd.

Samenvattend kan men uit dit alles de ongetwijfeld belangrijke conclusie trekken, dat er wat betreft het beoefenen van sport in verenigingsverband over het algemeen weinig of geen verschil bestaat tussen de structuur van de sportbeoefening bij de jeugd en bij de totale bevolking.

Tabel 1. Aantal sportbeoefenaars in procenten van de bevolking

	Totaal	Mannen	Vrouwen
TOTAAL	38	45	30
waaronder:			
per levensfase			
schoolgaanden	77	83	69
12 - 14 jaar, ongehuwd	82	88	76
15 - 17 jaar, ongehuwd	68	76	61
18 - 25 jaar, ongehuwd	60	73	46
26 - 39 jaar, ongehuwd	40	44	33
< 40 jaar, gehuwd	34	45	26
40 - 59 jaar, geh. + ongeh.	24	31	17
60 jaar en ouder, geh. + ongeh.	12	17	5
per sociaal milieu			
landarbeiders	24	38	14
boeren	29	38	22
arbeiders, stad	35	43	27
id., platteland	31	40	23
id., g.l.o.-niveau	23	30	18
id., l.n.o.-niveau	44	49	32
risicodragende middenstand	36	45	28
loontrekkende middenstand, stad.	44	48	40
id., platteland	48	56	40
id., g.l.o./l.n.o.-niveau	33	40	30
leidinggevenden en welgestelden.	50	54	44
per onderwijsniveau			
niet-schoolgaanden met			
g.l.o.	23	30	19
l.n.o.	38	43	30
u.l.o.	43	45	40
v.h.m.o. en w.o.	41	41	41
per kerkgenootschap			
rooms-katholiek	40	46	33
Ned.-hervormd, totaal	34	45	24
waarvan kerks	35	49	24
onkerks	33	43	24
gereformeerd	28	40	20
geen kerkgenootschap	43	47	37

Tabel 2. De sportbeoefening per tak van sport in procenten van de sportbeoefenaars en in procenten van de bevolking

	In procenten van de sportbeoefenaars			In procenten van de bevolking		
	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen
Zwemmen	47	39	59	18	18	18
Voetbal	19	32	0	7	15	0
Kaarten	19	20	17	7	9	5
Gymnastiek	10	4	19	4	2	6
Hengelen	9	15	1	3	7	0
Wandelsport	9	7	12	3	3	4
Tennis	9	5	14	3	2	4
Biljart	7	12	0	3	5	0
Volleybal	6	6	5	2	3	2
Schaken	5	8	1	2	4	0
Tafeltennis	4	5	3	2	2	1
Handbal	3	2	4	1	1	1
Roeien	2	2	3	1	1	1
Hockey	2	3	1	1	1	0
Judo	2	3	1	1	1	0
Korfbal	2	1	3	1	0	1
Atletiek	1	1	1	0	1	0
Andere sporten	16	19	12	6	9	4
Totaal aantal sportbeoefenaars	100	100	100	38	45	30

Tabel 3. Aantal beoefenaars per tak van sport in procenten van het totaal aantal sportbeoefenaars (mannen + vrouwen)

	Totaal	Kol. 2 =100	Waaronder									
			zwemmen	voetbal	kaarten	gym-nastiek	hengelen	wandel-sport	tennis	biljart	volley-bal	schaken
TOTAAL	38	100	47	19	19	10	9	9	9	7	6	5
waaronder:												
per levensfase												
schoolgaanden	77	100	59	27	9	14	5	7	12	3	9	8
12 - 14 jaar, ongehuwd	82	100	63	31	7	18	7	9	6	1	4	4
15 - 17 jaar, ongehuwd	68	100	58	23	10	12	4	7	13	4	8	5
18 - 39 jaar, ongehuwd	57	100	55	22	16	6	6	10	12	10	10	8
< 40 jaar, gehuwd	34	100	45	16	20	12	10	5	5	7	4	3
40 - 59 jaar, geh. + ongeh.	24	100	28	11	32	7	16	11	8	11	3	4
60 jaar en ouder, geh. + ongeh.	12	100	5	2	44	3	20	13	2	11	-	6
per sociaal milieu												
agrarische bevolking	27	100	43	17	20	11	3	3	1	1	5	3
arbeiders, stad	35	100	48	25	20	6	11	8	1	7	4	4
id., platteland	31	100	46	25	24	10	13	12	3	12	6	2
id., g.l.o.-niveau	23	100	43	15	29	5	15	10	2	7	1	2
id., l.n.o.-niveau	44	100	40	30	22	7	13	9	-	19	5	5
risicodragende middenstand	36	100	49	15	15	18	10	8	9	5	3	8
loontrekkende middenstand, stad	44	100	49	16	18	10	7	9	14	6	5	6
id., platteland	48	100	45	19	21	10	10	10	10	5	15	2
id., g.l.o./l.n.o.-niveau	33	100	45	15	25	15	11	7	3	6	2	2
leidinggevenden en welgestelden	50	100	45	11	15	5	6	9	24	11	5	8
per onderwijsniveau												
niet-schoolgaanden met												
g.l.o.	23	100	43	15	27	9	12	8	2	7	2	3
l.n.o.	38	100	40	23	23	10	13	9	3	14	3	3
u.l.o.	43	100	40	13	22	8	11	9	12	7	10	5
v.h.m.o. en w.o.	41	100	47	9	13	4	4	14	24	8	7	8
per kerkgenootschap												
rooms-katholiek	40	100	51	20	22	8	7	10	8	8	6	5
Ned.-hervormd, totaal	34	100	48	21	18	14	12	11	9	5	8	4
waarvan kerks	35	100	43	24	11	16	10	12	6	5	9	4
onkerks	33	100	51	19	24	12	13	10	11	5	7	3
gereformeerd	28	100	50	17	9	17	11	10	15	2	2	13
geen kerkgenootschap	43	100	41	17	19	6	11	5	7	9	5	4

Tabel 4. Aantal beoefenaars per tak van sport in procenten van het totaal aantal sportbeoefenaars (mannen)

	Totaal	Kol. 2 =100	Waaronder									
			zwemmen	voetbal	kaarten	gym-nastiek	hengelen	wandel-sport	tennis	biljart	volley-bal	schaken
TOTAAL	45	100	39	32	20	4	15	7	5	12	6	8
waaronder:												
per levensfase												
schoolgaanden	83	100	54	44	12	6	8	5	7	5	11	12
12 - 14 jaar, ongehuwd	88	100	51	59	10	6	11	5	7	1	4	6
15 - 17 jaar, ongehuwd	76	100	50	43	16	6	7	6	5	8	9	10
18 - 39 jaar, ongehuwd	68	100	49	36	13	3	10	7	8	16	13	11
< 40 jaar, gehuwd	45	100	39	26	20	2	17	5	2	12	4	4
40 - 59 jaar, geh. + ongeh.	31	100	21	17	32	3	25	7	3	16	2	6
60 jaar en ouder, geh. + ongeh.	17	100	4	3	38	3	24	12	3	14	-	8
per sociaal milieu												
agrarische bevolking	38	100	39	30	20	4	6	1	2	2	6	6
arbeiders, stad	43	100	41	38	21	1	17	8	-	12	5	7
id., platteland	40	100	38	41	24	6	21	10	-	20	5	3
id., g.l.o.-niveau	30	100	27	26	26	2	28	11	-	13	1	3
id., l.n.o.-niveau	49	100	38	38	22	2	17	7	-	25	2	6
risicodragende middenstand	45	100	35	26	17	11	16	4	6	8	-	12
loontrekkende middenstand, stad	48	100	40	30	16	3	13	6	6	10	7	9
id., platteland	56	100	37	32	24	3	17	10	2	8	21	3
id., g.l.o./l.n.o.-niveau	40	100	30	35	33	4	25	4	1	14	1	1
leidinggevenden en welgestelden	54	100	39	19	20	-	9	4	21	19	5	14
per onderwijsniveau												
niet-schoolgaanden met												
g.l.o.	30	100	24	30	28	3	23	9	-	15	1	4
l.n.o.	43	100	35	32	27	2	19	5	-	20	2	4
u.l.o.	45	100	30	20	21	4	17	6	6	12	10	6
v.h.m.o. en w.o.	41	100	49	16	12	2	6	11	15	11	9	14
per kerkgenootschap												
rooms-katholiek	46	100	42	36	21	1	10	7	3	15	5	8
Ned.-hervormd, totaal	45	100	41	33	19	7	18	9	5	7	8	6
waarvan kerks	49	100	36	37	12	7	15	12	4	7	13	6
onkerks	43	100	45	30	24	8	20	6	5	8	5	5
gereformeerd	40	100	44	29	10	10	19	10	5	3	2	22
geen kerkgenootschap	47	100	30	29	23	3	18	4	6	15	6	6

Tabel 5. Aantal beoefenaars per tak van sport in procenten van het totaal aantal sportbeoefenaars (vrouwen)

	Totaal	Kolom 2 = 100	Waaronder				
			zwemmen	kaarten	gym-nastiek	wandel-sport	tennis
TOTAAL	30	100	59	17	19	12	14
waaronder:							
per levensfase							
schoolgaanden	69	100	66	4	26	11	20
12 - 14 jaar, ongehuwd	76	100	78	3	32	13	4
15 - 17 jaar, ongehuwd	61	100	66	4	17	8	22
18 - 39 jaar, ongehuwd	44	100	64	21	10	15	19
< 40 jaar, gehuwd	26	100	53	20	25	5	8
40 - 59 jaar, geh. + ongeh.	17	100	40	33	14	18	16
60 jaar en ouder, geh. + ongeh.	5	100	10	65	5	15	-
per sociaal milieu							
agrarische bevolking	20	100	47	20	22	6	-
arbeiders, stad	27	100	60	18	15	8	4
id., platteland	23	100	58	25	17	14	6
id., g.l.o.-niveau	18	100	61	31	10	9	4
id., l.n.o.-niveau	32	100	49	21	23	17	2
risicodragende middenstand	28	100	67	12	27	13	12
loontrekkende middenstand, stad	40	100	59	20	17	12	22
id., platteland	40	100	57	17	18	8	20
id., g.l.o./l.n.o.-niveau	30	100	56	20	23	9	5
leidinggevenden en welgestelden	44	100	55	7	14	16	29
per onderwijsniveau							
niet-schoolgaanden met							
g.l.o.	19	100	59	26	14	8	3
l.n.o.	30	100	52	14	27	18	9
u.l.o.	40	100	56	24	15	13	21
v.h.m.o. en w.o.	41	100	44	14	8	18	37
per kerkgenootschap							
rooms-katholiek	33	100	61	23	17	13	14
Ned.-hervormd, totaal	24	100	59	16	24	15	16
waarvan kerks	24	100	56	8	32	11	9
onkerks	24	100	62	23	19	17	21
gereformeerd	20	100	58	8	27	11	29
geen kerkgenootschap	37	100	57	13	13	5	10

Tabel 6. Sportbeoefening al of niet in verenigingsverband, per tak van sport (mannen + vrouwen)

	Totaal aantal beoefenaars	Waarvan (in %)		
		in sportvereniging	in andere vereniging	niet in verenigingsverband
Zwemmen	100	8	2	90
Voetbal	100	67	3	31
Kaarten	100	3	6	91
Gymnastiek	100	86	10	4
Hengelen	100	20	3	79
Wandelsport ...	100	13	7	81
Tennis	100	50	7	43
Biljart	100	15	1	84
Volleybal	100	43	13	44
Schaken	100	9	9	81
Tafeltennis ...	100	28	15	64
Handbal	100	67	14	20
Roeien	100	11	4	85
Hockey	100	67	11	22
Judo	100	72	4	24
Korfbal	100	84	13	3
Atletiek	100	62	19	27
Andere sporten.	100	31	3	70
Totaal 1)	100	29	5	66

1) Het totaal is niet het aantal sportbeoefenaars maar de som van de verschillende "manieren" waarop elke sport wordt beoefend.

Tabel 7. Samenstelling per leeftijdsgroep van de beoefenaars van enige sporten (mannen + vrouwen)

	Totaal aantal beoefenaars	Waarvan (in %)					
		12-14 jaar, ongehuwd	15-17 jaar, ongehuwd	18-39 jaar, ongehuwd	< 40 jaar, gehuwd	40-59 jaar, gehuwd + ongehuwd	60 jaar en ouder, gehuwd + ongehuwd
Totaal sportbeoefenaars	100	13	20	22	20	20	5
Zwemmen	100	18	25	26	19	12	0
Voetbal	100	22	24	26	16	12	0
Kaarten	100	5	11	19	21	34	10
Gymnastiek	100	24	24	13	24	14	1
Hengelen	100	10	8	15	22	35	10
Wandelsport	100	14	17	25	12	26	6
Tennis	100	9	30	32	11	17	1
Biljart	100	1	12	31	19	31	6
Volleybal	100	9	27	39	15	10	-
Schaken	100	10	22	36	11	15	6
Totale steekproef	100	6	11	15	22	32	14

Tabel 8. Samenstelling per sociaal milieu van de beoefenaars van enige sporten (mannen + vrouwen)

	Totaal aantal beoefenaars	Waaronder (in %)										
			arbeiders					loontrekkende middenstand				
		agrarische bevolking	stad	platteland	g.l.o.-niveau 1)	l.n.o.-niveau 1)	risicodragende middenstand	stad	platteland	g.l.o./l.n.o.-niveau 2)	leidinggevenden en welgestelden	overig
Totaal sportbeoefenaars	100	7	24	14	16	10	14	18	9	9	13	1
Zwemmen	100	6	25	14	15	8	14	19	9	8	12	1
Voetbal	100	6	31	19	13	15	11	16	9	7	7	1
Kaarten	100	7	26	19	25	11	11	17	10	11	10	-
Gymnastiek	100	8	15	15	9	6	24	18	9	13	7	4
Hengelen	100	2	30	20	27	13	15	14	10	10	9	-
Wandelsport	100	3	22	20	20	10	12	18	10	7	13	2
Tennis	100	2	4	4	4	1	14	30	10	3	35	1
Biljart	100	1	25	23	17	25	9	16	6	8	20	-
Volleybal	100	7	19	16	3	9	6	15	23	2	12	2
Schaken	100	5	21	6	6	9	22	21	4	3	21	-
Totale steekproef	100	9	26	17	27	8	14	16	7	10	10	1

1) Deze groep is ten dele reeds begrepen in de groepen arbeiders, stad en platteland.
2) Deze groep is ten dele reeds begrepen in de groepen loontrekkende middenstand, stad en platteland.

Tabel 9. De sportbeoefening van de jeugd

	Sportbeoefenaars							W.o. in verenigingsverband						
	Totaal	Jongens	Meisjes	T.V.-bezitters	Niet-t.v.-bezitters	Arbeiders	Loontrekkende middenstand	Totaal	Jongens	Meisjes	T.V.-bezitters	Niet-t.v.-bezitters	Arbeiders	Loontrekkende middenstand
	procenten													
	1)	1)	1)	1)	1)	1)	1)	2)	2)	2)	2)	2)	2)	2)
12-14-jarigen	82	88	76	84	80	76	85	39	39	40	42	35	38	40
15-17-jarigen	68	76	61	68	68	64	65	35	35	36	30	41	31	34
18-25-jarigen	60	73	46	61	58	58	68	30	29	30	31	28	30	28
Totaal 12-25-jarigen	67	77	58	68	66	65	70	34	33	35	33	35	33	32
waaronder:	3)	3)	3)	3)	3)	3)	3)	4)	4)	4)	4)	4)	4)	4)
zwemmen	59	52	68	59	59	62	57	9	10	9	8	10	11	7
voetbal	25	44	-	26	23	33	22	63	63	-	70	53	74	49
gymnastiek	11	5	18	8	15	8	7	93	79	98	98	89	100	100
wandelsport	9	6	12	10	6	11	9	26	31	23	31	15	36	14
tennis	11	7	17	9	14	3	17	60	72	54	64	57	55	64
volleybal	8	10	6	8	9	7	11	52	47	64	56	48	37	61
kaarten	12	14	9	12	11	15	14	3	5)					
hengelen	5	9	1	6	4	7	5	10	5)					
biljart	6	10	-	6	5	9	5	-	5)					
schaken	6	10	1	5	7	4	9	22	5)					
handbal	5	4	6	4	6	7	5	77	5)					
roeien	3	3	3	3	3	2	4	18	5)					

1) Aantal sportbeoefenaars in % van elke bevolkingsgroep.
2) In % van de beoefenaars van alle takken van sport tezamen.
3) In % van het aantal sportbeoefenaars in elke bevolkingsgroep.
4) Per tak van sport in % van het aantal beoefenaars van deze sport.
5) In verband met de betrekkelijk geringe aantallen in de steekproef zijn voor deze takken van sport verder geen berekeningen van de percentages in verenigingsverband uitgevoerd.

B I J L A G E I

WISKUNDIGE EN STEEKPROEF-TECHNISCHE ASPECTEN; BETROUWBAARHEID VAN DE UITKOMSTEN

1. De opzet van de steekproef

Uit de populatie van gezinnen en alleenstaanden in Nederland is een tweetraps steekproef getrokken. Daaruit zijn, als derde trap, personen van 12 jaar en ouder getrokken. Hierbij werden de grootste 38 gemeenten als aparte strata opgevat; zij werden alle in de steekproef opgenomen. In het vervolg zal blijken waarom er juist 38 genomen zijn.

In principe was de steekproef evenredig gestratificeerd; de uniforme steekproeffractie bedroeg in eerste instantie bijna 0,15%. Voor deze 38 gemeenten konden zodoende de aantallen te trekken adressen zonder meer berekend worden. De overige gemeenten vormden een afzonderlijk stratum, dat vervolgens werd onderverdeeld naar de economisch-geografische gebieden (de gebruikelijke indeling in 78 gebieden). Voor zover de reeds vermelde gemeenten met kleinere gemeenten tot één economisch geografisch gebied behoren, werden zij uiteraard van het betrokken gebied losgemaakt.

Per economisch-geografisch gebied werden nu met behulp van de reeds genoemde steekproeffractie (0,15%) de steekproefaantallen berekend. Hierbij werd vervolgens verschil gemaakt tussen die gebieden waarin het aantal adressen niet meer dan 17 bedroeg en de overige.

Dit aantal 17 is nl. gelijk aan het aantal dagen waarop het onderzoek betrekking heeft. Ook de grens voor de 38 grootste gemeenten hangt hiermee samen; gemeenten boven deze grens, 47 000 inwoners, zullen op grond van bovenvermelde steekproeffractie ten minste 18 adressen opleveren 1). Kortheidshalve worden deze gemeenten als "verplicht" aangeduid, in tegenstelling tot de overige gemeenten.

Indien in een economisch-geografisch gebied minder dan 18 adressen vielen werd één der daartoe behorende gemeenten aselect getrokken. Was dit aantal groter dan werden er 2 of meer gemeenten getrokken. Het aantal adressen per gemeente bedroeg in geen geval minder dan 9. Op deze wijze werden 125 kleinere gemeenten getrokken.

De tweede trap bestond uit het aselect trekken van adressen uit het woningregister van de verplichte c.q. getrokken gemeente. Deze adressen, 4 382 in totaal, werden aan 268 enquêteurs en enquêtrices verstrekt.

Zij kregen de opdracht om per adres één persoon van 12 jaar of ouder te ondervragen, in feite is derhalve een drietraps steekproef uit de personen van 12 jaar en ouder getrokken. Op de implicaties van deze derde trap komen wij in par.2 terug. Voor iedere ondervrager/vraagster was nauwkeurig voorgeschreven hoeveel personen van iedere leeftijdsgroep en geslacht ondervraagd dienden te worden.

In 301 gevallen kwam het niet tot een resultaat en wel wegens:

weigeringen	94
de te ondervragen persoon kon niet worden bereikt	48
het opgegeven adres was fout	26
de enquêteur(-trice) voerde niet alle gesprekken	56
het formulier was niet bruikbaar (bijv. het gesprek werd niet over 2 aansluitende dagen gevoerd) ...	77

Er werd over 2 maandagen, dinsdagen, woensdagen en donderdagen en over 3 vrijdagen, zaterdagen en zondagen ondervraagd; de verdeling van de aantallen gesprekken (na "herweging") wordt in par. 2 gegeven.

Uit het aantal van 4 081 bruikbare formulieren werd aselect een steekproef van 25% getrokken; bij de zo gevonden adressen werd een schriftelijke controle uitge-

---

1) Op 1 januari 1963 waren er 38 gemeenten met meer dan 47 000 inwoners. Opgemerkt zij nog dat Emmen, Zeist en Kerkrade tengevolge van het uitvallen van enquêtrices niet werden opgenomen.

oefend. In 78% van deze laatste gevallen kwam antwoord binnen; steeds bleek hierbij dat het vraaggesprek in de bedoelde periode correct had plaatsgevonden.

2. Correcties van de frequentieverdelingen

Mede door het uitvallen van de reeds besproken 301 adressen bleken de verdeling naar gezinsgrootte, de regionale verdeling en de verdeling naar gemeenteklasse van de 4 081 benaderde gezinnen en alleenstaanden enigermate af te wijken van de overeenkomstige verdelingen in de populatie. Door een geschikte keuze van 78 te verwijderen formulieren kon worden bereikt dat de overige 4 003 in deze opzichten wèl een behoorlijke overeenstemming met de populatie vertoonden. Alleen deze laatste formulieren werden verder bewerkt.

Ten aanzien van de gezinsgrootte - hiermede wordt steeds bedoeld het aantal personen van ten minste 12 jaar in het gezin - volgt hier de vergelijking van de procentuele samenstellingen van steekproef en populatie.

Frequentieverdelingen van gezinnen en alleenstaanden naar aantallen personen van 12 jaar en ouder

Aantal	Steekproef (4 003)	Populatie
	%	%
1	7	6
2	45	44
3	19	19
4	14	14
5	7	8
6 en meer	8	9
Totaal	100	100

Wij willen evenwel een beeld van de personen hebben.

Terwijl de gezinnen en alleenstaanden alle vrijwel dezelfde kans bezaten om getrokken te worden, geldt dit laatste niet voor de ondervraagde personen. De voorwaardelijke kans om getrokken te worden als het gezin tot de steekproef behoort is bijv. bij 2 personen van 12 jaar en ouder gelijk aan 50% en bij 4 personen van 12 jaar en ouder slechts 25%. Dit betekent dat het formulier van een persoon uit een groot gezin zwaarder moet wegen dan dat van een alleenstaande; op deze wijze wordt de vermelde ongelijkheid der trekkingskansen gecorrigeerd.

Om praktische redenen werd nu als volgt gehandeld: de formulieren van alleenstaanden kregen het gewicht $\frac{1}{2}$, die van gezinnen met 2 personen van ten minste 12 jaar het gewicht 1 enz. Daar het onderzoek betrekking had op 4 003 gezinnen en alleenstaanden, terwijl de gemiddelde gezinsgrootte circa 2,9 personen (van 12 jaar en ouder) bedroeg, werden op deze wijze $\frac{1}{2}$ x 11 574 = 5 787 eenheden gevonden. Met ieder van deze eenheden - gemakshalve zullen deze "herwogen" eenheden in het vervolg personen genoemd worden - correspondeerde een ponskaart; alle verdere bewerkingen zijn met behulp van deze 5 787 ponskaarten uitgevoerd.

Het behoeft geen betoog dat dit aantal van 5 787 in zoverre fictief is, dat het geen aanwijzing voor de betrouwbaarheid van de uitkomsten geeft; de marges welke bij de berekende percentages behoren, dienen aan de hand van het werkelijke aantal 4 003 te worden bepaald.

De significantie van vergelijkingen tussen subgroepen moet uiteraard ook gebaseerd zijn op de oorspronkelijke omvang van deze groepen en niet op de omvang van deze groepen na herweging.

Daar op dit aantal van 4 003 nog een verdere correctie, de berekening van het equivalente aantal 3 212, werd toegepast (zie par. 3) zijn de absolute aantallen "personen" voor toetsingsdoeleinden nog een factor 1,8 te groot. Wel correct zijn de verhoudingen 1).

Hier volgt nog een staat met de aantallen gesprekken over de verschillende weekdagen.

Herwogen aantallen gesprekken

Dag	Aantal dagen	Aantal gesprekken
Maandag	2	662
Dinsdag	2	687
Woensdag	2	679
Donderdag	2	676
Vrijdag	3	1 042
Zaterdag	3	963
Zondag	3	1 078
Totaal	17	5 787

3. Equivalente aantallen

Daar de 4 003 personen met ongelijke kansen zijn getrokken (omgekeerd evenredig met het aantal personen van 12 jaar en ouder) mag men de formules voor enkelvoudige aselecte trekking niet toepassen (en evenmin die voor stratificatie) tenzij de te onderzoeken eigenschap onafhankelijk geacht mag worden van de gezinsgrootte. In dit geval zou men immers - om het extreem te stellen - kunnen volstaan met 4 003 personen uit gezinnen van 2 personen. Voor eigenschappen die wel afhankelijk zijn van de grootte van het gezin kan men zeggen dat het aantal 4 003 equivalent is met een kleiner aantal, indien enkelvoudig aselect uit de populatie der personen zou zijn getrokken. Dit equivalentiebegrip hangt samen met één bepaald gedrag of bepaalde eigenschap. Zij p_i de fractie 2) van de i - e laag (stratum) welke dit gedrag vertoont; i stelt bijv. het aantal personen van ten minste 12 jaar in het gezin voor en het beschouwde gedrag is bijv. het bezoeken van sportwedstrijden (dus p_1 is het deel der alleenstaanden dat wedstrijden bezoekt, enz.). In de populatie der personen heeft de i - e laag een gewicht g_i, zodat men de getallen p_1, p_2 enz. met de gewichten g_1, g_2 enz. moet vermenigvuldigen en optellen (als $g_1 + g_2 + \ldots = 1$; indien de g's percentages zijn moet men het resultaat nog door 100 delen. Dit is een voorbeeld zoals in de voetnoot bedoeld). In formule luidt de fractie wedstrijdbezoekers in de populatie (geschat op grond van de steekproef):

$$p = p_1 g_1 + p_2 g_2 + \ldots$$

De variantie van p luidt nu, indien $q_1 = 1 - p_1$ enz., terwijl de steekproefaantallen in de verschillende strata n_1, n_2 enz. bedragen:

---

1) Strikt steekproeftechnisch gezien had er nog een herweging moeten geschieden volgens de methode van Politz en Simmons (zie bijv. W.G. Cochran, Sampling Techniques, 2nd Ed., par. 13.5). De desbetreffende vraag is wel gesteld (bijl. III, vraag 22), doch niet verwerkt. Dit impliceert een vertekening en een onderschatting van de variantie, welke beide gering zijn.

2) Of ook het percentage; de formules blijven in de meeste gevallen dezelfde, maar in enkele gevallen treden factoren 100 op.

$$g_1^2 \frac{p_1 q_1}{n_1} + g_2^2 \frac{p_2 q_2}{n_2} + \ldots$$

(Juister zou het zijn om alle aantallen n_i met 1 te verminderen, maar bij grote steekproefaantallen per stratum maakt dit weinig uit).

De exacte definitie van het e q u i v a l e n t e a a n t a l A (met betrekking tot het wedstrijdbezoek) luidt nu: dat aantal waarvoor de variantie

$$\frac{p\,(1-p)}{A}$$

gelijk is aan de eerdervermelde variantie van p. De laatste uitdrukking is, zoals bekend, de variantie bij een enkelvoudige aselecte steekproef van de omvang A.

In plaats van de exacte waarde A, welke uit het bovenstaande kan worden berekend, voeren wij nu in de benadering E gedefinieerd door

$$\frac{1}{E} = \frac{g_1^2}{n_1} + \frac{g_2^2}{n_2} + \ldots$$

(vgl. J.J.M. van T ulder, De beroepsmobiliteit in Nederland van 1919 tot 1954, Leiden 1962, pag. 268 en volgende).

De exacte en de benaderde waarde zijn aan elkaar gelijk indien $p_1 = p_2 = \ldots = p$, zoals bij substitutie blijkt. Het voordeel van de benaderingsformule is, dat de p_i en q_i daarin niet meer voorkomen; m.a.w. dat de uitkomst onafhankelijk is van het speciaal beschouwde gedrag (wedstrijdbezoek).

De vraag is uiteraard of men hiermee de gewenste nauwkeurigheidsmarges kan berekenen. Men bewijst gemakkelijk 1) dat E gemiddeld <u>kleiner</u> is dan A, zodat men door E te gebruiken <u>gemiddeld</u> aan de veilige kant blijft.

---

1) Stel $b_i = E \frac{g_i^2}{n_i}$

Dan is $p(1-p)\frac{E}{A} = \Sigma b_i\,(p_i - p_i^2)$, zodat $E < A$ is als $p(1-p)$ groter is dan het rechterlid.

Nu is $p(1-p) - \Sigma\, b_i\,(p_i - p_i^2) = \Sigma\, g_i\, p_i^2 - (\Sigma\, g_i p_i)^2 + B$

waarin $B = \Sigma (g_i - b_i)\,(p_i - p^2{}_i)$.

De som van de eerste twee termen in het rechterlid is positief (een variantie) terwijl het teken van B even waarschijnlijk positief als negatief is, immers, $\Sigma\, g_i = \Sigma\, b_i = 1$, zodat de factor $(g_i - b_i)$ gemiddeld 0 is, terwijl de tweede factor niet-negatief is. Het hangt van de verdeling van de steekproef over de strata af welk teken B bezit.

Verder is E ten hoogste gelijk aan de werkelijke steekproefomvang n 1). Wij zullen daarom de equivalente aantallen E gebruiken, hetgeen ook om de volgende reden aan de veilige kant geacht kan worden: de gezinnen zijn niet enkelvoudig aselect maar evenredig gestratificeerd getrokken; dit impliceert vrijwel altijd een grotere nauwkeurigheid. Deze nauwkeurigheid wordt overigens weer verkleind doordat de keuze van de personen in de gezinnen via een quotasysteem (met restricties)en derhalve niet aselect geschied is.

Het totaal n = 4 003 wordt in het vervolg vervangen door E = 3 212; de n_i zijn gelijk aan de tevoren gegeven steekproefpercentages maal n; de gewichten g_i vindt men door de produkten van de aantallen per gezin met de populatiepercentages te delen door de som van deze produkten.

De verdeling van de personen van 12 jaar en ouder in de populatie over huishoudens van 1, 2, 3, enz. personen is: 2, 30, 20, 15, 14 en 19%, dit zijn achtereenvolgens $100g_1$, $100g_2$ enz.

Om verschillen in gedrag tussen twee groepen, bijv. gereformeerden en katholieken, te toetsen verdeelt men nu het aantal E evenredig met de herwogen aantallen. Zoals in par. 4 nog nader zal worden toegelicht moet men de z.g. nulhypothese toetsen dat er <u>geen</u> verschil in een bepaald soort gedrag - bijv. voetballen - tussen beide groepen in de populatie is (het waargenomen verschil zou dan op rekening van steekproeffluctuaties geschreven moeten worden). In deze gedachtengang past dat het aantal gereformeerden c.q. katholieken in een aselecte steekproef bij benadering gelijk zou zijn aan

$$e_g = \frac{E}{n'} n'_g \text{ resp. } e_k = \frac{E}{n'} n'_k$$

waarbij n' = 5 787 en n'_g en n'_k de door herweging gevonden aantallen gereformeerden resp. katholieken voorstellen. Derhalve is de tabel van equivalente aantallen (zie bijlage II) per subgroep het uitgangspunt van de toetsingen geweest. De aantallen zijn per subgroep berekend en de som ervan stemt daardoor niet overeen met het erboven vermelde totaal.

---

1) $\frac{n}{E} = \Sigma n_i \Sigma \frac{g_i^2}{n_i} \geq (\Sigma g_i)^2 = 1$. Men kan voor n_i schrijven a_i^2 en voor $g_i^2 / n_i : b_i^2$; het tweede lid wordt dan $\Sigma a_i^2 \Sigma b_i^2$ en het derde lid $(\Sigma a_i b_i)^2$. De ongelijkheid is daarmee teruggebracht tot die van Schwartz(correlatiecoëfficiënt tussen a en b hoogstens gelijk aan 1).

4. Voorbeelden van toetsing uit het onderhavige onderzoek

a. Sportbeoefening door gehuwde en ongehuwde vrouwen

In hoofdstuk II C (levensfase) werd geconstateerd dat het al of niet gehuwd zijn geen invloed schijnt uit te oefenen op de mate van sportbeoefening. Bij de vrouwen beoefent 33% van de ongehuwden van 26-39 jaar de sport, terwijl 26% van de ongehuwden jonger dan 40 jaar dit doet.

Zoals reeds werd uiteengezet moet men voor de toetsing de equivalente aantallen hanteren. Deze bedragen:

Levensfase	Sport-beoefening	Geen sport	Totaal
26-39 jaar, ongehuwd.....	8	16	24
jonger dan 40 jaar, gehuwd	112	320	432
totaal	120	336	456

Deze aantallen zijn te groot om de z.g. exacte toets van R.A. Fisher (hypergeometrische toets) toe te passen; voor een normale benadering zijn de aantallen enigszins aan de lage kant, zodat men niet geheel zeker kan zijn indien de kritieke waarde 1) slechts weinig zou worden overschreden dan wel bijna bereikt zou zijn. Dit is hier evenwel niet het geval. Toepassing van de chi-kwadraattoets met continuïteitscorrectie 2) toont dit duidelijk aan; het verschil is niet significant 3).

---

1) Onder de kritieke waarde bij de chi-kwadraattoets verstaat men de grens van het kritieke gebied. Dit laatste correspondeert bij de grafische voorstelling van de verdeling met de "staart" die een zodanige (kleine) oppervlakte heeft dat de kans op waarden die tot het kritieke gebied behoren verwaarloosd wordt. Deze kans heet de onbetrouwbaarheidsdrempel; veelal wordt daarvoor 5% gekozen. Anders gezegd: de oppervlakte van de "staart" is gelijk aan de onbetrouwbaarheidsdrempel. Het is de "overschrijdingskans" van de kritieke (of drempel-)waarde.

2) Zie bijv. J. Muilwijk, Inleiding tot de wiskundige statistiek, Eerste deel, 's-Gravenhage 1961, par. 21, blz. 188. De logische implicaties van deze toets worden ook uiteengezet in: Toelating tot de kweekscholen 1961/'62, Zeist 1963 (Bijlage, blz. 29); voor de algemene toetsingstheorie kan nog verwezen worden naar: Schooljeugd en televisie, herfst 1957, deel 1, Zeist 1959 (Bijlage 1, blz. 95).

3) Men zegt dat een verschil significant is als de overschrijdingskans van de gevonden waarde kleiner is dan de onbetrouwbaarheidsdrempel. De interpretatie hiervan zij volledigheidshalve in de herinnering teruggeroepen: als er in de populatie (alle personen van 12 jaar en ouder in de beschouwde groepen in Nederland) geen verschil aanwezig zou zijn - de z.g. nulhypothese - zou een zodanig verschil in een steekproef van de beschouwde omvang slechts hoogst zelden kunnen optreden. Korter gezegd: een significant verschil is een, redelijkerwijs, niet als "toevallig" te diskwalificeren verschil.
Onder "een zodanig verschil" wordt hierbij verstaan: een even groot of een groter verschil. Dit laatste hangt samen met het begrip overschrijdingskans.
Als maatstaf voor "hoogst zelden" wordt hierbij aangenomen: ten hoogste 5%. Dit bedrag is niets anders dan de onbetrouwbaarheidsdrempel; 100% minus deze kans heet het "betrouwbaarheidsniveau". Men spreekt ook wel van "significant op een niveau van 95%", m.a.w. in 19 op de 20 getoetste gevallen is er in de populatie een verschil aanwezig.

b. Gymnastiekbeoefening bij de risicodragende middenstand

In hoofdstuk III sub. G werd het volgende vastgesteld: van de gymnastiekbeoefenaars behoort 24% tot de risicodragende middenstand, terwijl deze sociale groep slechts 14% van de populatie omvat. Dit verschil, dat het vermoeden van significantie opwekt, kan echter niet zonder meer getoetst worden 1).

De oorzaak van deze onmogelijkheid is gelegen in de afhankelijkheid tussen de gehele populatie als zodanig en de beoefenaars van gymnastiek; dit begrip moet in statistische zin worden opgevat. Men kan evenwel de overige geënquêteerden beschouwen als onafhankelijke trekkingen uit de populatie. Nu is het verschil tussen de gymnastiekbeoefenaars en het overige deel van de populatie uiteraard groter dan dat tussen de gymnasten en de gehele populatie, zodat de overgang op deze twee disjuncte groepen het vermoeden van significantie nog versterkt 2).

Men heeft nu de volgende equivalente aantallen:

	Risicodragende middenstand	Overige milieus	Totaal
Gymnastiekbeoefenaars ..	29 (=24%)	92	121
Geen gymnastiek	450 (=14%)	2 676	3 126
Totaal	479	2 768	3 247

De continuïteitscorrectie kan hier verwaarloosd worden; men kan ook het verschil tussen beide percentages met behulp van de normale verdeling toetsen 3). Onafhankelijk van de berekeningswijze vindt men dat het verschil significant is.

c. Betrouwbaarheid van patronen en tendenties

Indien men bij onafhankelijke toetsingen verschillen vindt die in dezelfde richting wijzen, terwijl deze verschillen op zichzelf beschouwd niet groot genoeg zijn voor significantie, dan is het mogelijk dat het door deze verschillen tezamen gesuggereerde patroon wèl significant is 4). Men moet zich echter wel realiseren dat aan deze onafhankelijkheidseis voldaan is.

Zou men bijv. een bepaald verschil tussen katholieken en hervormden vinden (over geheel Nederland) terwijl men een overeenkomstig verschil tussen alle inwoners van Noord Brabant en alle inwoners van Zeeland zou constateren, dan kan men niet van onafhankelijke toetsen spreken. Daar de toetsen in het onderhavige onderzoek vaak onafhankelijk zijn kan men aannemen dat de betrouwbaarheid van de uitspraken over patronen en tendenties hoger ligt dan de doorgaans gehanteerde waarde van 95%. In dit verband is het ook verantwoord dat in een enkel geval uitspraken op een niveau van 90% (derhalve behoudens een kans van 10%) zijn gedaan.

d. Tweezijdig toetsen

Zoals reeds vaker werd uiteengezet 5) moet men, indien niet van te voren een hypothese over de richting van een bepaald verschil (bijv. grotere deelnamevan een bepaalde groep dan van een andere groep) werd opgesteld, tweezijdig toetsen. Dit is - gezien het grote aantal verschillen - veiligheidshalve steeds gedaan.

---

1) Tenzij de gymnastiekbeoefenaars slechts een minieme fractie van het geheel zouden vormen.
2) De nulhypothese luidt dat er tussen de gymnastiekbeoefenaars en de overigen geen verschil in de populatie bestaat, zodat men deze disjuncte groepen kan opvatten als "onafhankelijke steekproeven". Indien het verschil te groot is, blijkt de overschrijdingskans te klein te zijn; men verwerpt dan de nulhypothese.
3) Zie bijv. Schooljeugd en televisie, herft 1957, deel 1, blz. 99.
4) Ibid., blz. 98.
5) Ibid., blz. 97 of J. Muilwijk 1, c., par. 20, blz. 178.

Bijlage II. Samenstelling van de steekproef, equivalente aantallen 1)

	Totaal	Mannen	Vrouwen		12-25-jarigen met televisie	12-25-jarigen zonder televisie	12-25-jarigen arbeiders	12-25-jarigen loontrekkende middenstand
TOTAAL	3 212	1 561	1 651	TOTAAL	436	356	288	222
waaronder:								
per levensfase								
schoolgaanden	361	206	155	12-14 jaar, ong.	84	69	66	29
12-14 jaar, ongehuwd	153	76	77	15-17 jaar, ong.	151	125	115	61
15-17 jaar, ongehuwd	276	131	145	18-25 jaar, ong.	201	162	107	132
18-25 jaar, ongehuwd	363	180	183					
26-39 jaar, ongehuwd	64	40	24					
< 40 jaar, gehuwd	758	326	432					
40-59 jaar, geh. + ongeh.	977	475	502					
60 jaar en ouder, geh. + ongeh.	562	308	254					
per sociaal milieu								
agrarische bevolking	270	110	160					
arbeiders, stad	884	462	422					
id., platteland	559	260	299					
id., g.l.o.-niveau	969	405	564					
id., l.n.o.-niveau	326	226	100					
risicodragende middenstand	479	217	262					
loontrekkende middenstand, stad	534	262	272					
id., platteland	219	109	110					
id., g.l.o./l.n.o.-niveau	324	116	208					
leidinggevenden en welgestelden	279	154	125					
per onderwijsniveau								
niet-schoolgaanden met								
g.l.o.	1 606	578	1 028					
l.n.o.	567	350	217					
u.l.o.	420	249	171					
v.h.m.o. en w.o.	286	172	114					
per kerkgenootschap								
rooms-katholiek	1 046	498	548					
Ned.-hervormd	900	434	466					
waarvan kerks	376	173	203					
onkerks	524	261	263					
gereformeerd	292	120	172					
ander kerkgenootschap	125	59	66					
geen kerkgenootschap	829	445	384					
per televisiebezit								
met televisie	1 815	930	885					
zonder televisie	1 406	638	768					

1) De equivalente aantallen zijn berekend per bevolkingsgroep; de som van de aantallen per bevolkingsgroep stemt hierdoor niet overeen met het bovenaan vermelde totaal.

Bijlage III. De gebruikte vragenlijst

Nederlandse Stichting
voor Statistiek

MEI/JUNI 1963

Enquête A 1824

Vragen mondeling en woordelijk stellen. Antwoorden woordelijk noteren en/of codecijfer omcirkelen.

ENQ.: VOOR INLEIDENDE ZIN ZIE INSTRUCTIE

1a. Mag ik eerst van U weten hoe het gezin hier is samengesteld naar geslacht en leeftijd?
ENQ.: INCLUSIEF ZOONS IN MILITAIRE DIENST; EXCLUSIEF GEHUWDE INWONENDE PERSONEN

	Man	Vrouw	Kinderen en anderen											
Geslacht	M	V											5	
Leeftijd													6	
O.P. omcirkelen →	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a		

b. ENQ.: ZO MOGELIJK INVULLEN ZONDER VRAGEN:
Bent U gehuwd, ongehuwd of gehuwd geweest?

gehuwd - 1	ongehuwd - 2	gehuwd geweest - 3	7	

16. Nu nog enkele vragen over sportbeoefening in het algemeen, dus zowel in verenigingsverband als buiten een vereniging. ENQ.: KAART 6 OVERHANDIGEN.

a. Beoefent U zelf actief één of meer sporten? Op dit kaartje staan enkele voorbeelden.

ja - V	neen - X	32	

b. Welke? ENQ.: OPGEGEVEN SPORT(EN) HIERONDER IN EERSTE KOLOM NOTEREN

Soort sport	In sportvereniging	In andere vereniging	Niet in verenigingsverband	33	
	Vraag 16c	Vraag 16d	Vraag 16e	34	
	1	2	3		
	1	2	3	35	
	1	2	3		
	1	2	3		

ENQ.: PER SPORT DE VRAGEN 16C T/M 16E STELLEN EN CODECIJFER OMCIRKELEN.

c. _____ U in een sportvereniging? 36

d. _____ U (ook) in een andere vereniging, bijv. een personeelsvereniging, jeugdvereniging? 37

e. En _____ U (ook) buiten verenigingsverband?

17a. Volgt U nog dagonderwijs?

ja - V	neen - X

b. Op welke school of bij welke onderwijsinstelling?

ENQ.: EEN KRUISJE PLAATSEN IN KOLOM "ZONDER DIPLOMA"

OVER OP VRAAG 18

c. Welke school- of onderwijsinstelling hebt U het laatst bezocht en hebt U daar een diploma van?

ENQ.: KRUISJE PLAATSEN IN DE KOLOM "ZONDER" OF "MET DIPLOMA"

	Zonder diploma	Met diploma
1. G.l.o. of v.g.l.o.		
2. Ambachtsschool of l.t.s., huishoud- of industrieschool		
3. U.l.o. of m.u.l.o.		
4. H.b.s., gymnasium, lyceum, kweekschool, middelb.meisjesschool.		
5. Universiteit of hogeschool		
6. Ander onderwijs, nl.:		

38

d. Hebt U nog andere onderwijs- of vakdiploma's en zo ja, welke?

neen - 0	ja, namelijk: _____

e. Werkt U in Uw vrije tijd nog aan een onderwijs- of vakopleiding, een bedrijfscursus of een schriftelijke opleiding op onderwijs- of vakgebied?

ja - 8	neen - 9

Bijlage III (vervolg)

18. Nu zou ik U nog wat willen vragen over Uw werkzaamheden.

a. Hebt U een beroep of heeft U een beroep gehad of heeft U geen beroep?

heeft beroep - V	heeft beroep gehad - X		geen beroep - 0
	O.P. is geen gehuwde vrouw - 8	O.P. is gehuwde vrouw - 9	
		ENQ.: OVER OP VRAAG 19A	

b. Wat zijn(waren) dan Uw beroep en functie?
c. In welk soort bedrijf of instelling bent(was) U werkzaam?
d. Ontvangt (ontving) U een weekloon, een maandsalaris of bent (was) U voor eigen rekening werkzaam?

(Laatste) beroep:		
(Laatste) functie:		
Soort bedrijf:		
weekloon - 1	maandsalaris - 2	voor eigen rekening - 3

39

ENQ.: IS O.P. DE HOOFDKOSTWINNER, DAN DEZE VRAAG NIET STELLEN EN OVER OP VRAAG 20A

19a. Wat zijn (waren) het beroep en de functie van de hoofdkostwinner van het gezin?
b. In welk soort bedrijf of instelling is (was) hij (zij) werkzaam?
c. Ontvangt (ontving) hij (zij) een weekloon, een maandsalaris, of is (was) hij (zij) voor eigen rekening werkzaam of heeft hij (zij) op andere wijze inkomsten?

(Laatste) beroep:			
(Laatste) functie:			
Soort bedrijf:			
weekloon - 1	maandsalaris - 2	eigen rekening - 3	anders - 4

20a. Behoort U tot een kerkgenootschap?

ja - V	neen - X

b. Welk kerkgenootschap is dat?

Rooms-kath. - 1	Ned.-herv. - 2	Gereformeerd - 3	Ander - 4

c. Bent U in de afgelopen 2 weken nog één- of meermalen naar de kerk geweest?

ja - 8	neen - 9

40

21. ENQ.: DEZE VRAAG TE STELLEN AAN DE HOOFDKOSTWINNER OF EEN ANDERE VOLWASSENE VAN DIENS HUISHOUDING. KAART 7 OVERHANDIGEN.

Dan heb ik nog een vraag die voor dit onderzoek ook erg belangrijk is.
Zou U met behulp van deze kaart willen aangeven onder welke groep het inkomen van de hoofdkostwinner valt? U kunt letter A, B, C, D of E noemen.

wil niet zeggen - 0	groep A - 1	groep B - 2	groep C - 3	groep D - 4	groep E - 5	weet niet - 9

41

22. Tenslotte nog dit. Om de kans te kunnen bepalen dat ik dit gesprek met U kon voeren zou ik graag willen weten hoe het gegaan zou zijn als ik gisteravond ENQ.: OP MAANDAG : ZATERDAGAVOND om deze tijd had aangebeld. Had U me dan dit interview kunnen toestaan of niet?

gespreksdag	was in de gelegenheid geweest			
	maandag	wel - V	niet - X	weet niet - 0
	dinsdag	wel - 1	niet - 2	weet niet - 3
	woensdag	wel - 4	niet - 5	weet niet - 6
	donderdag	wel - 7	niet - 8	weet niet - 9
	vrijdag	wel - V	niet - X	weet niet - 0
	zaterdag	wel - 1	niet - 2	weet niet - 3

42

43

ENQ.: EEN KRUISJE PLAATSEN IN DE EERSTE KOLOM VÓÓR DE DAG WAAROP HET GESPREK PLAATSVINDT EN CODECIJFER VOOR WEL, NIET OF WEET NIET ACHTER DE VOORGAANDE DAG OMCIRKELEN. VERVOLGENS VOOR ELK DER VOORGAANDE DAGEN DEZELFDE VRAAG STELLEN EN ACHTER ELKE DAG EEN CODECIJFER OMCIRKELEN, BEHALVE DE DAG VAN ONDERVRAGING.

23. INVULLEN ZONDER VRAGEN

Woonplaats O.P.:
Provincie:

44

Naam enquêteur	No. enquêteur	Datum gesprek	Volgno.gesprek

45

NETHERLANDS CENTRAL BUREAU OF STATISTICS

Leisure in the Netherlands 1962-1963

Part 4

Sporting, summer 1963

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N.V.
ZEIST, 1964